

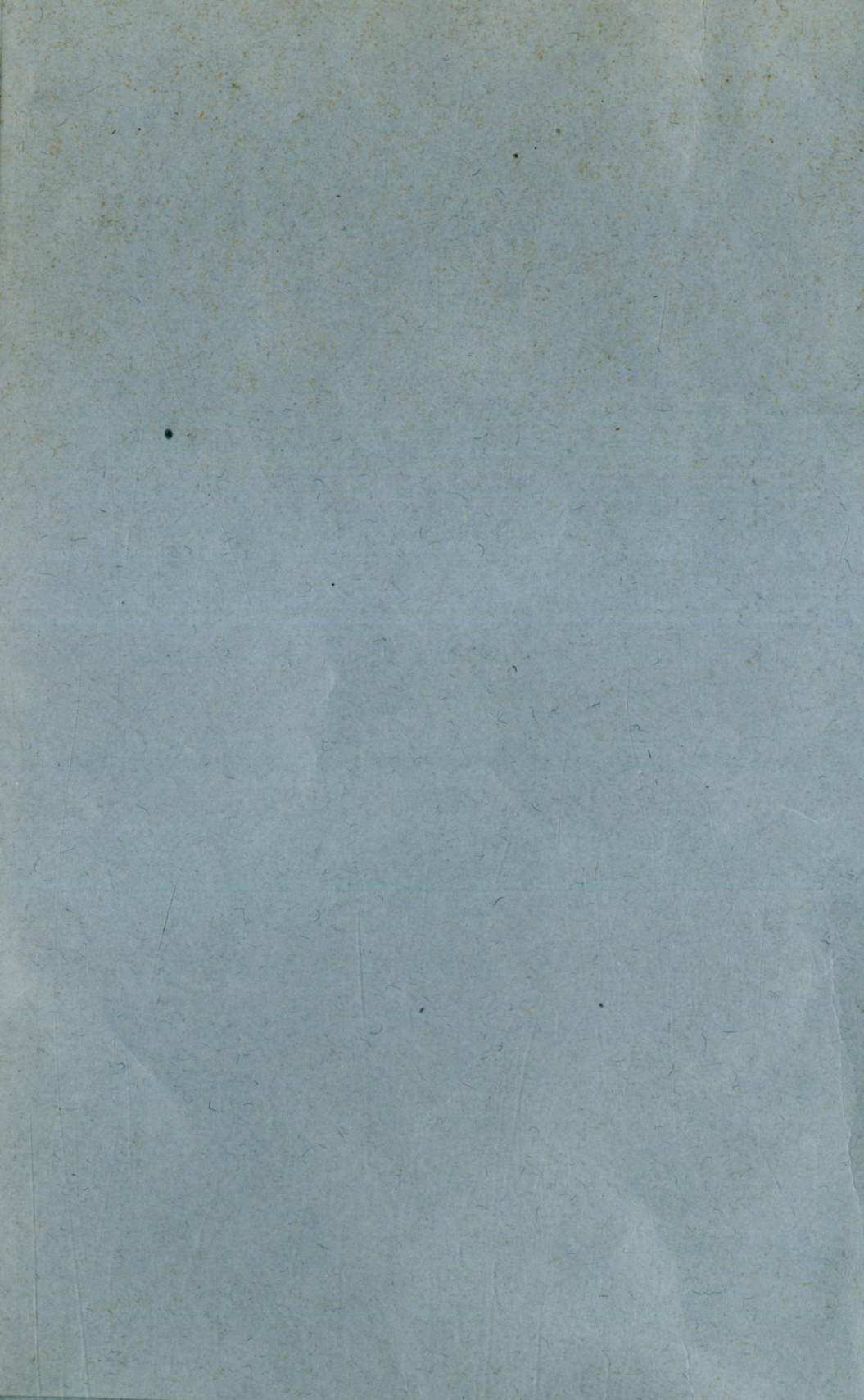


ЛНБ України ім.В.Стефаника



00938366 (Z)

2012



15.124

ШЕВЧЕНКОВА ПОЕМА „ІВАН ГУС“.

(Перша частина)

Написав ІВАН БРИК.

В розвитку літературної творчості Тараса Шевченка до часу його ув'язнення замітний момент появи поеми „Єретик“ або „Іван Гус“.

В часі, як „ще свіжою силою кипіла кров у Тараса“,¹⁾ коли його талант підняв ся найвисше, коли зпід його пера вийшли твори наймогутнійші силою слова і ідей, заняла ціле ество поета поруч таких творів, як „Сон“, „Н. В. Гоголю“, „Невольник“, „Великий льох“, „Наймичка“, „Кавказ“, „Дружнє посланіє“, історична стаття Івана Гуса. Се перший твір, в якому Шевченко вийшов поза границі історії і побуту України та Росії, а зачіпив історію відродження інших славянських народів, особливо народа чеського і з його минувшини взяв тему для своєї поеми.

Поема „Іван Гус“ інтересна для нас ще й з иншого боку. В оцінюванню своїх поезій все здержаний і вповні безпретенсіональний поет до поеми „Іван Гус“ відніс ся трохи инакше. В листі²⁾ до П. А. Куліша з 5 грудня 1857 р. пише між иншим: „Чи не найдеш там у панночки хуторяночки в альбомі мого „Івана Гуса“? Добре булоб, як би найшов, а то шкода буде, як пропаде“.

Коли поет не дістав від Куліша бажаної звістки, в листі³⁾ з 26 січня 1858 р. просив його, щоб далі шукав за поемою і додав, що: „Ян Гус“ повинен бути у Василя Вас. Тарнав-

1) Основа, Птб. 1861, юнь, ст. 29.

2) Основа, Птб. 1862, V, ст. 10. Підчеркнене мною.

3) Основа, Птб. 1862, V, ст. 12.

Збірка М. С. ВОЗНІКА

135084

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА

ського, що жив колись у Потоках Київської губернії. Перероблять його, або знову робить, у мене щось руки не підіймаютьця“. В переїзді з заслання у Петербург в 1858 р. розпитував Шевченко за своїм „Гусом“ і в Москві, як свідчить об тім лист¹⁾ Михайла Максимовича переданий Шевченкови в Петербурзі Г. И. Галаганом: „Приїздив до тебе, по слову твоєму в 9 часов і привозив тобі Гуся²⁾ і твого і нашого, да тебе лебедика вже не застав. Бувай же здоровенький на все добре і пощасти тобі Боже! Посилаю тобі з паном Галаганом твого Гуся...“ В „Записках“ під датою 28 березоля 1858 р. відмітив Шевченко,³⁾ що в готелі Клея зустрів Григорія Галагана: „Він отсе тільки що приїхав з Москви. Він доручив мені листа від Максимовича, вірші, читані за обідом 25 сего місяця, білет на отримання „Русск. Бесѣды“ і мого знайденого в Москві „Єретика“, себ то Івана Гуса. Я був певен, що він на віки пропав“. Під датою 4 цвітня того самого року читаємо⁴⁾ знов: „Каменецький доручив мені усі мої вірші, переписані Кулішем — опріч „Єретика“. Дня 5 цвітня 1858 р. пише⁵⁾ Шевченко Максимовичу: „Получив я од Гр. Галагана все твоє добро. Спасибіг тобі. Єретик мій не ввесь тут; його й половини нема. Подякуй за мене Бутенева і попроси, чи не достане він де небудь другу половину, а то я без неї нічого не вдію“.

Значить ся, повної поеми не віднайдено, та поет уперто шукав за нею далі. В часі свого пробування в Києві 1859 р. „просиль онъ (т. є. Ш—ко) меня — пише Лобода⁶⁾ — поискать, не найдется ли гдѣ въ Кіевѣ списка его поеми „Иванъ Гусъ“... Поиски за „Гусомъ“ оказались совершенно безуспѣшными... Въ поискахъ за „Гусомъ“ Шевченко припоминаль нѣкоторыя мѣста изъ этой поеми и мурлыкаль ихъ про себя: но и то, что можно было разслышать, давно улетѣло изъ памяти моей. Помнѣ, что живши еще у о. Ботвинскаго, онъ записаль карандашемъ на клочкѣ бумаги слѣдующіе стихи изъ тирады о папѣ:

¹⁾ М. К. Чалый: Жизнь и произведения Тараса Шевченка, Киевъ, 1882, ст. 126.

²⁾ Підчеркнене мною.

³⁾ Записки або Журнал Тараса Григоровича Грушівського-Шевченка, Кобзарь Тараса Шевченка, ч. III, Львів, 1895, ст. 189, порівн. „Дневникъ“ Основа, Птб. 1862, VII, ст. 22 і М. Чалый: *op. cit.* ст. 128.

⁴⁾ Записки, *op. cit.* ст. 192, Основа, *op. cit.* ст. 25.

⁵⁾ Зоря, Львів, 1896, ст. 87.

⁶⁾ О. Лобода: Мимолетное знакомство мое съ Т. Гр. Шевченкомъ и мои объ немъ воспоминанія, Киевская Старина, 1887, XI, ст. 563—73.

„И на апостольськимъ престоли
 Чернець годованый сыдыть,
 Людскою кровью винъ шинкуе
 И рай у наймы отдае...
 О милый Боже! Судь твій всуе
 И всуе царствіе твое“.

Ся обставина, що поет шукав і розпитував за „Гусом“, висказував жаль, якби запропастив ся, а в кінці — як се ще побачимо — залюбки читав його своїм приятелям і знайомим, доказує певно й ясно, що сей твір цїнив високо та по повороті з неволі не чув уже в собі сили його переробляти, чи наново компонувати.

Високо цїнили поему „Іван Гус“, припускаю, що чи не найвисше зпоміж усіх творів Шевченка, теж його найблизші приятелі і знайомі. „О Шевченкѣ разсказываютъ чудеса. Онъ, говорятъ, написаль поему „Іоаннъ Гусъ“ и множество стихотвореній, которые Малороссіяне знаютъ уже наизусть“ — писав¹⁾ П. А. Куліш Осипу М. Бодянському з Петербурга 23 мая 1846 р.

З початком грудня 1857 р. одержав Шевченко від Куліша „Оповідання“ Марка Вовчка з письмом,²⁾ з якого уважаю потрібним подати те, що відносить ся до поеми „Іван Гус“: „Пишуть до мене із Москви, щоб у московському журналі³⁾ що небудь твоє напечатать. Не квап ся на сее, мій голубе, до якого часу. Одно, що тобі треба спростувать дорогу до столиці, а друге — з великою увагою треба тепер роздивлятись, що печатать, а що й придержать. Слава твоя писательна тепер у зеніті, то вже треба оглашати себе голоснійшим ділом, а не аби яким. Послі 1847 року ждуть от тебе земляки річей великих, а послі вже й малими до їх обізвесся. От як би Гуса ти згадав, або наново скомпонував. Ми знаємо тільки початок:

Кругом тіснота і неволя,
 Народ замучений мовчить,
 А на апостольським престолі
 Чернець годований сидить...

¹⁾ А. Титовъ: Письма П. А. Куліша къ О. М. Бодянскому, Русскій Архивъ, 1892, III, ст. 293.

²⁾ М. К. Чалый: Жизнь и произведения, op. cit. ст. 106—7. Підчеркене мною.

³⁾ „Русская Бесѣда“.

Людською кровію шинкує
 І рай у найми оддав...
 Царю Небесний! Суд твой всує
 І всує царствіє твоє!

У 4-ій книжці Р. Бесѣди єсть дещо про Гуса, прочитай та й виведи свою красну мову про його“.

В иншім листі¹⁾ писав Кулш: „Твої „Неофіти“, брате Тарасе, гарна штука, да не для друку!... Так то, брате, инша булаб річ, як би ти докінчав Гуса, там би тобі було де розгулятьця; а панство таке ледарь, що ізневажає скільки хочеш — усяке скаже спасибі. Тут же й лицарство у тебе під боком, а вассали, а славяне з німцями, а жидова грошовита — широка вийде поема“.

А. Чужбинський подав у своїх споминах²⁾ ось яку оцінку „Івана Гуса“: „Дивныя вещи были (тогда) у Шевченка. Изъ большихъ въ особенности замѣчательны: Іоаннъ Гусъ, поэма и мистерія безъ заглавія.³⁾ Въ первой онъ возвысился, по моему мнѣнію, до своего апогея, во второй, уступавшей Гусу по содержанию, онъ разсыпалъ множество цвѣтовъ чистой украинской поэзіи“.

Микола І. Костомарів в письмі⁴⁾ редактору „Русской Старины“ М. І. Семевському з дня 9 грудня 1879. писав про своє познайомленє з Шевченком, а згадуючи про відвідини поета у нього літом 1846 р. пише: ...„Мы сидѣли въ садикѣ, находившемся при дворѣ Сухоставскихъ. Былъ очаровательный весенній день, цвѣли въ полномъ цвѣту вишни и сливы, расцвѣтать начинала сирень, завязывались цвѣточные почки на яблоняхъ и грушахъ, пѣли птицы — никогда не забуду я этого дня. Шевченко принесъ съ собою въ карманѣ нешитую тетрадь своихъ никдѣ еще ненапечатанныхъ стихотвореній, читалъ ихъ, довелъ меня до совершеннаго восторга и оставилъ свои произведенія у меня“.

Подібний спомин лишив Костомарів про Шевченка і в своїй автобіографії:⁵⁾ „Тогда⁶⁾ была самая дѣятельная пора его та-

1) М. К. Чалый, Жизнь и произведения... ст. 117.

2) Воспоминания о Т. Г. Шевченкѣ А. Чужбинскаго, СПб. 1861, ст. 13.

3) „Великий льох“.

4) Русская Старина, 1880, т. XVII, ст. 598.

5) Литературное наслѣдіе, СПб. 1890, ст. 63.

6) С. в. в 1846 р.

ланта, апогей его духовной силы. Я съ нимъ видался часто, восхищався его произведеніями, изъ которыхъ многія, еще неизданная, онъ далъ мнѣ въ рукописяхъ“.

Що се були за твори, того Костомарів не каже, однак певне, що се були найцінніші твори Шевченка, написані до 1846 р. Думаю, що зовсім не розійдемо ся з правдою, коли приймемо за факт, що між творами, які так захоплювали, одушевляли Костомарова, які казали Костомарову високо цінити талант Шевченка, на одному з перших місць треба покласти „Івана Гуса“.¹⁾

Лублікації і редакції поеми.

Перший раз — ще за життя Шевченка — появил ся в друку повний текст²⁾ „Послання Шафарикови“ п. з. „Послание Сланому П. І. Шафарикові при поемі „Іванъ Гусъ, або Еретикъ“ в Основі, Птб. 1861, I, ст. 2—4. В тому ж журналі в кн. VIII, ст. 15—16 випечатано з поеми: „Частина поеми Еретикъ Іванъ Гусъ“ від слів „Кругом неправда і неволя“ аж до „Пішов молитъся вірний Гус“, значить ся цілу частину I.

В 1863 р. видано у Відні літографований автограф Шевченка, що містить повний текст „Послання“ і початок I частини поеми до слів „И рай у найми отдае, Небесный Царю!...“ з допискою Василя Білозерського: „Власноруччя (автографъ) незабутнього Українського Кобзаря, Тараса Григоровича Шевченка у „Народній Домъ“ на незабудь складає Українець Василь Білозерський, 29 січня 1863 року. Питербурхъ“. Того ж самою рукою під „Шафарикови“ дописано „посилаючи ёму поему: Іванъ Гусъ“ (ст. 90), під кінцем Послання: „Оповідajúть свідки, що П. Шафарикъ, читajúчи оце послание Шевченкове, плакавъ вдячними слезами“ (ст. 92); під Шевченковим: „Изъ поеми Еретикъ“ дописано „Іванъ Гусъ“ і по „Небесный Царю!“ — „судь твій всуе, И всуе царствие твое!“ Варіанти дає текст львівської „Правди“ за рік 1873, де видруковано першу частину поеми

¹⁾ Що Шевченко любив читати знайомим „Гуса“, порівн. ще споминки Аскоченського в час. „Домашняя Бесѣда“ Птб. 1861 р. (О. Кониский, Тарас Шевченко-Грушівський, т. I, ст. 203.

²⁾ В. Доманицкий: Критичний розслід над текстом „Кобзаря“ Шевченка, Київская Старина, 1906, X, ст. 221 зазначає хибно, що „тодіж видруковано вперше тільки початок „Послання“.

з додатком поезії „Світе ясний, світе тихий“ як майбутньою органічною частиною „Єретика“ з такою інтересною приміткою: „Подаємо у сьому н-рі одну, а у другому подамо ще другу частину из доси еше нігде недрукованої поеми Тараса Шевченка „Иван Гус“, пересланої поетом славному Шафарикови. Першу частину чули ми перед 10 літами і запам'ятали собі деякі варіанти, котрі також тутки наводимо. Початок звісний буде и нашим читателям, бо був у нас вірно після рукописи поета відфотографований. Коли б еше у кого переховувалась яка частина сеї поеми, то просимо сердечно переслати відпис єї у редакцію Правди“. („Правда“, Львів, 1873, ч. 15, ст. 509—511). В сьому ж журналі ч. 16, ст. 542—544 появилася перший раз друком II частина поеми „Папска булля“ ціла і сам початок частини III до слів: „Мов сарана вкрили“.

Доманицький завважав,¹⁾ що автором примітки, а через те і тим чоловіком, що подав варіанти поеми є д. Юліян Романчук.²⁾

Варіанти в пражському Кобзарі з 1876 р., де ще в примітках подано деякі відміни з якогось іншого рукопису.

Вельми заслуженому авторови біографії Шевченка Ол. Кониському³⁾ поталанило добути у Льва Жемчужникова, артиста, етнографа і одного з найщиріших приятелів поета три переплетені манускрипти на поштовому папері. Третя книжочка містить „Єретика“ (частину вже знану). В сій книжочці слідні поправки і додатки, зроблені запевне рукою Шевченка, отже і „Єретик“ був по думці О. Кониського поетом сконтрольований. Се є й варіанти I і II частини поеми (без Послання) оголошені Кониським у студії „Варіанти на декотрі Шевченкові твори“.

Варіанти „Послання“ і поеми частин I, II і III, до слів „мов сарана вкрили“ з рукопису Петра Івановича Бартенева, видавця

¹⁾ ор. cit. К. Ст. 1906, X, ст. 221.

²⁾ Я звернув ся до д. Ю. Романчука по близші дані та дістав від нього інформацію, що рукопис Гуса вручив йому проф. Іван Верхратський. На мою просьбу подав мені недужий проф. Верхратський пояснене: „Рукопис Гуса дістав я від неб. Рожанського Гната, мого друга, 1873 р. Окрім сего я ще бачив манускрипт „Кавказ“ у мого швагра Стрільбицького, священика в Більчи Золотім (коло Заліщик) р. 1861. На ньому Шевченко не був підписаний.

³⁾ Варіанти на декотрі Шевченкові твори, Записки Н. Т. ім. Шевченка, т. 33, ст. 3.

„Русского Архива“ з поправками поробленими власноручно Шевченком, оголошені д. Ол. Новицьким.¹⁾

Повний текст поеми знайдено щодня в 1906 р. в архіві Департаменту Поліції, т. званого III Одтѣлення в Петербурзі серед паперів, забраних поетови при арештуваню 5 цвітня 1847. р. Редакція журналу „Былое“ Птб. 1906, № 6 перша видрукувала незнану досі частину поеми від слів... „Як та гальчъ поле крылы, Ченьци повалылы...“ аж до кінця з захованем правопису оригіналу („Правописаніе подлинника нами точно сохрранено“)²⁾. Редактор журналу „Былое“ пояснював, що „вмѣстѣ со многими другими стихотвореніями поэма находится въ начисто переписанной самымъ Шевченко и, очевидно, приготовленной имъ къ печати книгѣ стихотвореній. Книга эта озаглавлена „Три літа“³⁾.

В. Доманицький,⁴⁾ що мав нагоду скористувати ся матеріалами, що їх здобули з архіву Департаменту Поліції д. П. Е. Щоголев, редактор журналу „Былое“ і Я. П. Забіла, ставить справу зовсім інакше. Рукописів знайдено три. Один під заголовком „Три літа“, що має в собі 24 поезії (без Єретика), написані в протязі трьох літ: 1844—1846 (зачислюючи сюди й „Розриту могилу“ з датою 9/X 1843). Сей зшиток, як знати, Шевченко мав задля себе, а не задля цензури. Другий зшиток, виготовлений на початку року 1847 задля цензури, містить у собі поезії „Лілея“, „Русалка“ і „Осика“ (Відьма) — з передмовою. Нарешті третій зшиток — має в собі повний текст „Єретика“ або „Івана Гуса“. Так само поставлена справа і в Доманицького „Критичнім розсліді“⁵⁾.

Повний текст поеми появил ся вперше друком у Кобзарі, виданім Доманицьким у Петербурзі 1907. р.

Хронологічно ставить В. Доманицький⁶⁾ редакції у такому порядку: а) що до „Посланія“, то найдавніша та, що

¹⁾ Записки Н. Т. ім. Шевченка, Львів, 1913, кн. III, ст. 172—6.

²⁾ З „Былое“ перепечатав кенець поеми „Літер. Наук. Вістник“ 1906, т. XXXV, ст. 185—6 з поправками деяких похибок, які по думці редакції вийшли як не з недбалости, то може з того, що „копіст, не володіючи добре українською мовою, декуди кепсько копіював текст і через те наробив помилок“.

³⁾ „Былое“, ор. cit. ст. 1.

⁴⁾ Передмова до першого видання, Кобзарь, друге видання, СПб. 1908, ст. XII.

⁵⁾ ор. cit. К. Ст. 1906, ноябрь, декабрь, ст. 340—41.

⁶⁾ Критичний розсліді, ор. cit. К. Ст. 1906, октябрь, ст. 221—2.

в пражському Кобзарі, далі — рукопис Департаменту Поліції, потім — літографованого видання 1863,¹⁾ і найпізніша — Кожанчикового; б) що до самої поеми, то: 1) рукопис Департаменту Поліції, 2) копія Жемчужникова, 3) близько до неї — та копія, що в примітках у „Правді“, хоч та, що в „Правді“, пізніша; далі 4) автограф музею Тарновського,²⁾ потім в кінці 5) пражського Кобзаря. Рукопис Бартенева в „Посланню“ підходить найближше до пражського Кобзаря, а в самій поемі до рукопису Департаменту Поліції³⁾.

Час написання поеми.

До переважного відкриття рукопису цілої поеми „Івана Гуса“ в архіві Департаменту Поліції звісна була тільки дата „Посланія“, означена днем 22 ноября 1845 року в Переяславі; щож до самої поеми, то мали ми менше або більше імовірні здогади.

В 24 день березія р. 1845 Шевченко виїхав з Петербурга на Україну. По дорозі спинив ся в Москві, відки виїхав у кінці березія. Ол. Кониський⁴⁾ приймив за певне, що ще до великодних свят приїхав поет до Києва, звідсіль перед святами їздив по Київщині, а через Васильків, Білу Церков і Лисянку прибув на свята в село Будища до якогось свого знайомого. Тут він і святкував. В п'ятницю під вечер, гуляючи по парку, він почав згадувати минуле України: „Йому було весело і приємно, його хвилювали сумні, задушевні наші історичні думи; від був зачарований ими; він переняв ся їх сумним тоном, пішов в свою світличку, взяв папір і написав епіграф до першої частини своєї нової поеми. Епіграф взяв з думи про Олексія Поповича „По морю синьому, по каменю білому“. Потім ліг на ліжку і віддав ся споминкам про своє життя в академії, так щиро віддав ся, що аж заплакав: „сльози оповили, воскресили його“. Він зненацька почув у собі ту свіжу силу духа, що вдатна в нашому виображенню чудо сотворити. Перед ним

¹⁾ Ол. Новицький хибно подає рік 1867. — Записки Н. Т. ім. Шевченка, Львів, 1913, кн. III, ст. 175.

²⁾ Від слів „Розбойники, людоїди“ до кінця частини I. Копія перших 7 рядків того самого автографа єсть у паперах В. І. Науменка.

³⁾ Ол. Новицький, *op. cit.* З. Н. Т. ім. III-а, 1913, кн. III, ст. 175.

⁴⁾ Тарас Шевченко-Грушівський, *хроніка його життя т. I, ст. 150–51, порівн. „Капитанша“ К. Ст. 1887, IV, ст. 589.*

повстав чудовий, прекрасний мир захватних, найграціозніших видінь. Він бачив, він мацѣв ті чарівні видіння, він чув небесну гармонію, він почував, що в йому воскрес дух живої пісні святої. Трохи заспокоївшись, він взяв ся за роботу. Певна річ, за написання поеми і в середу на проводах вже перед світом написав останній вірш; положив перо, зітхнув, перехрестив ся і мовив: „Слава тобі, Господи!“ і хотів заснути, але не заснув. Очевидно, що писання поеми переймало всю душу, всі нерви поета“.

„На превеликий жаль, каже далі Ол. Кониський,¹⁾ запевне не відаємо, яка то була поема. Можна тільки гадати, що то був „Єретик, або Іван Гус“.²⁾ До такої думки прихожу я, уважаючи, раз — на обставини, серед яких поета переняло натхнення (весна, дивна природа, історичні думи, страсна п'ятиця, потім великдень; відповідне їм богослужене з піснями і молитвами, що хоч у кого переймають увесь духовий організм, оживляють і високо підносять дух), а вдруге на те, що, як каже Чужбинський,³⁾ Шевченко літом того-ж року читав йому „Єретика“...⁴⁾ З того виходило би, що поему „Іван Гус“ написав Шевченко в цвітні 1845 р. В статі „Проба хронології творів Т. Шевченка“⁵⁾ склонював ся Ол. Кониський перенести час написання поеми навіть на рік 1844, з тим однак застереженням, що ще ні „Великий льох“, ні „Іван Гус“ мабуть тоді не були викінчені. Автограф „Єретика“ знайдений в архіві Департаменту Поліції носить дату 1845, 10. X, С. Мар'їнське,⁶⁾ чим і питане про час написання поеми остаточно рішене.

В дальшій часті своєї розвідки постараю ся виказати, що до цвітня 1845 р. не можна ніяким робом віднести і якоїсь підготовної, пробної, неповної редакції поеми, приймаючи, що 10/X явила ся остання її редакція.

Ні з самим здогадом Ол. Кониського, ні з довільністю його аргументації нема потреби сьогодні розправляти ся, а коли я уважав за відповідне дотичне місце навести, то тільки тому, щоб показати, як високо ставив „Гуса“ також і вельми

¹⁾ *op. cit.* т. I, ст. 151.

²⁾ підчеркнене мною.

³⁾ „Воспоминання“, ст. 13.

⁴⁾ Ол. Кониський: Тарас Шевченко-Грушівський, т. I, ст. 151.

⁵⁾ Записки Н. Т. ім. Шевченка, 1895, VIII, ст. 15.

⁶⁾ Кобзарь, Птб. 1908, ст. 201.

заслужений житеписець Шевченка, та щоби будучі біографи його похибку справили.

Натомість не від річи буде приглянути ся ближше віродостойности спомину Чужбинського, раз із огляду на се, що то спомин, і то спомин чоловіка, з яким поет добре знав ся, а відтак ще й тому, що зі споминами Чужбинського прийдеть ся нам ще зустрінути ся, а тоді і їх віродостойність буде для нас немалої ваги.

До літа 1845 р. відніс А. Чужбинський¹⁾ отсей спомин: „По возвращеніи на родину я встрѣтился съ Т. Г. въ уѣздномъ своемъ городѣ, чрезъ который онъ проѣзжалъ изъ Миргорода, гдѣ сошелся съ Л-мъ.²⁾ Шевченко хлопоталъ о подорожной... Я предложилъ Шевченку заѣхать ко мнѣ, погостить день, другою, а потомъ обѣщаль доставить его куда надобно. Онъ спѣшилъ къ З...му,³⁾ но тотчасъ же принялъ мое предложеніе и отправились въ Исковци“. Тодіж мав Шевченко читати „Гуса“.

Другий раз „зимой мы съѣхались у З...кихъ. Шевченко былъ у нихъ какъ свой и съ удовольствіемъ проживалъ въ ихъ гостепріимномъ домѣ“.⁴⁾

„Но сошлись мы съ Т. Г. тѣснѣе въ 1846 г. Однажды неожиданно заѣхалъ онъ ко мнѣ передъ масляницей — блѣдный и съ обритою головою по случаю недавной горячки... Въ этотъ и послѣдній разъ — онъ заѣхалъ ко мнѣ въ Исковци съ цѣлю пригласить меня сопутствовать ему по Малороссіи“.⁵⁾

Коли приглянути ся тим уривкам споминів, то перш усього треба звернути увагу на се, що по словам Чужбинського Шевченко „сошелся“ з Лукіяновичем у Миргороді, коли в дійсности у Лукіяновича в С.-Маріїнськім Шевченко написав і „Гуса“ і „Невольника“ що-йно в жовтні 1845 р. В кінці припускаю, що Шевченко і Чужбинський були ще за мало знайомі, щоб поет міг зараз тоді читати йому свої твори. Думаємо, що Чужбинський зробив похибку тим, що записку про читанє Шевченком „Гуса“ зареєстрував під роком 1845 літом, замість віднести се на час останнього побуту Шевченка в Ісківцях 1846 р. в лютім, коли Ш—ко заїхав до нього з власної ініціятиви і то вже як до попередно знайомого. Тоді міг поет „Гуса“ читати, а є велика

¹⁾ Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ А. Чужбинскаго, СПб. 1861, ст. 13.

²⁾ Лукіяновичем.

³⁾ Закревському.

⁴⁾ *op. cit.* ст. 14.

⁵⁾ *op. cit.* ст. 17—18.

імовірність, що читав його справді. В студіях над творами Шевченка першорядне значінє має і найдрібнійша житєписна подробиця, головнo що до питання про людий і обставини, з якими поет зустрїчав ся, серед яких жив, а які чи безпосередно, чи посередно могли мати вплив на напрям і обсяг його освіти, на прояснюванє і повставанє його поглядів і ідей. Звіснож, що в того рода питаню великої ваги є хронологія творів Шевченка.

Сї моменти набирають особливого значіня з огляду на такий твір, як „Іван Гус“. Годить ся зазначити, що студії над сим твором стали можливі що-йно з хвилею установа, понад усякий сумнів, часу його написаня.

За підклад до своєї студії беру поему видану В. Доманицьким у Кобзарі СПб. 1908, ст. 191—201.

Посланіє славному Л. І. Шафарикові.

Поему „Єретик“ або „Іван Гус“ присвятив Шевченко П. І. Шафарикови, що й виразно зазначене в рукописі, пересланім Шафарикови: „Посвященіє поеми „Єретик“ Шафарикові“. ¹⁾ Посланіє попереджує поему (ст. 191—3).

Заки перейдемо до розсліду „Посланія“, застановимо ся над питанєм, яке виринає само з себе, а саме, що і з яких жерел міг знати Шевченко про Шафарика, чому як раз йому присвятив свою цінну поему і під чийм впливом се зробив?

Імя Шафарика поза тісним кружком людий, що гуртували ся коло Кеппена, Шишкова, Сперанського і кількох учених спеціалістів, ще в першій половині 30-их років XIX ст. було в Росії незвісне. ²⁾

З другою половиною 30-их рр. імя Шафарика стає уже звісним у Росії через переклади його праць, оцінки їх росій-

¹⁾ Кобзар, Прага, 1876, I, ст. 180.

²⁾ Коли в першій половині 30-их рр. Михайло Погодін розпочав був акцію для матеріальної підмоги Вука Караджіча і Шафарика, дістав від Краєвського відповідь: „Охотно примемся здѣсь собирать деньги въ пользу Шафарика. Скажите хорошенько, толковѣе, яснѣе нашимъ боярамъ, кто сіи Шафарикъ и Вукъ, чѣмъ они занимаются, что сдѣлали, въ чѣмъ нуждаются. Пришлите это ко мнѣ, а я черезъ Одоевскаго, Пушкина, Вѣльгорскаго пушу въ ходъ по разнымъ угламъ“. (В. А. Францевъ, Очерки по исторіи чешскаго возрожденія, Варшава, 1902, ст. 204.

ськими ученими, переписку, офіційальні донесення М. Погодіна і інших російських учених із наукових подорожій до Чех та наукових занять у Празі.

В урядовім звіті міністрови Народної Просвіти звернув М. Погодін увагу на значіне праці Шафарика на полі словянської давнини,¹⁾ що переведе „рѣшительную реформацію въ исторіи и положитъ твердое основаніе частнымъ исторіямъ славянскихъ племень“ в супереч німецьким історикам, котрі „имѣють до сихъ поръ какое-то непонятное отвращеніе отъ славянскаго и печатають объ этомъ всемірномъ народѣ такъ, что читать стыдно за нихъ“. Письмо було видруковане в Журнал-ї Министерства Нар. Просв. за рік 1835.²⁾

В „Наблюдател-ї“ з р. 1836, V кн. 2 Погодін оголосив програму „Словянскихъ Древностей“, а Кеппен подав об сїм творі звістку в Ж. М. Н. Пр., 1836 р. XI.³⁾

Прихильну і сердечну оцінку „Слов. Древн.“ подав Осип Бодяньський у вступі до перекладу статі Шафарика п. з. „Мысли о старобытности славянъ въ Европѣ“ (Московскій Наблюдатель за 1836 р.). Бодяньський назвав сей твір плодом „многочѣстныхъ, изумительныхъ и добросовѣстныхъ трудовъ, огромной учености, свѣтлаго взгляда, рѣдкаго критицизма и образцомъ простаго, естественнаго и увлекательнаго разсказа столько близкаго, роднаго сердцу каждаго славянина“.⁴⁾

В журн. „Русскій историческій Сборникъ“ 1837, т. I, появив ся переклад студії: „Подобіе (статуя) Чернобога въ Бамбергѣ, П. Шафарика, перев. съ чешскаго М. Погодина“.

В 1837 р. вийшли у світ: „Slovanské Starožitnosti. Sepsal Pavel Josef Šafařík. V Praze 1837“ і російський переклад: Словянскіе древности, сочиненіе П. І. Шафарика. Переводъ съ чешскаго І. Бодянскаго. Издано М. Погодинымъ. Т. I, кн. 1 і 2, Москва 1837, 3 кн. 1838. У вступі називає Бодяньський „Слов. Древн.“ „превосходнымъ твореніемъ, проливающимъ новый свѣтъ

¹⁾ Розуміти *Slovanské starožitnosti*, в рос. перекладі „Славянскія Древности“. А. Благовенщенскій пише Ганці з Петербурга 5 марта 1833 р., що „имена Колляра, Ганки, Юнгмана, Челяковскаго, Палацкаго, Негедли и т. д. въ нашемъ литературномъ мірѣ стали такъ извѣстны, какъ имена Державина, Пушкина, Жуковскаго, Карамзина, Калайдовича, Кеппена, Востокова и т. д.“ (Письма къ Ганкѣ ст. 98.

²⁾ В. Францевъ, Очерки, оп. cit., ст. 208.

³⁾ В. Францевъ, Очерки, оп. cit., ст. 211.

⁴⁾ В. Францевъ, оп. cit., ст. 223, 224.

на Історію всѣхъ вообщє Славянъ, и вчастности на Історію Руси“, а про самого автора пише: „Имя сочинителя, П. І. Шафарика, извѣстнаго въ ученѣмъ Славянскомъ мѣрѣ самобытностію, глублиною и основательностію своихъ мыслей, огромной, изумительной ученостію, свѣтлостію взгляда, здравой и безпристрастной критикой, строгимъ и вмѣстѣ яснымъ, естественнымъ, простымъ и чрезвычайно увлекательнымъ образомъ изложенія, имя сочинителя, уважаемаго знатока Славянскихъ языковъ, Славянской словесности, дѣписанія и древностей, неутомимаго узслѣдователя и благоразумнаго поборника всего Славянскаго, съ безпримѣрнымъ самоотверженіемъ и пожертвованіемъ трудящагося на избранномъ имъ поприщѣ, не смотря на возможнаго рода неприятности и стѣсненія, ручается за достоинство, въ высокой степени занимательность и отчетливость его изысканій“ (V—VI).

В журн. „Библіотека для чтенія“ за 1837 р. помістив Сенковський неприхильну і їдку оцінку „Слов. Древн.“ В обороні Шаф—а стає в Ж. М. Н. Пр. 1837 р. В. В. Григорев з обширною критикою, де на вступі пише:

„Разработкою и изслѣдованіемъ ихъ (себто „Слов. Древн.“) занимались преимущественно, если не исключительно, только ученые нѣмцы или неученые славяне. Нѣмцы не могли написать объ этомъ предметѣ ничего дѣльнаго потому, что не знали ни языковъ, ни духа народовъ славянскихъ“.¹⁾ В другій статі в Ж. М. Н. Пр. 1838 р. подав той сам автор короткий огляд І ч. кн. 2 „Слов. Древн.“.

В обороні Шаф—а виступив теж А. Д. Галахов у „Литер. Прибавленія къ Русскому Инвалиду“ з р. 1837. В Ж. М. Н. Пр. з 1837 р. подав Прейс переклад І, ч. 1 кн. § 11.²⁾ Неприхильна оцінка Буткова появила ся в журн. „Сынъ Отечества“ з 1839 р.

Побіч порекладу „Слов. Древн.“ і звязаної з сим твором наукової дискусії являють ся в російських журналах і переклади інших праць Шафарика.

Перші переклади вийшли зпід пера Українця і першого славіста Росії Осипа Бодянського. В другім з черги своїм письмі³⁾ до Шафарика з 23/8 1836 писав Бодянський: „Заключая это

¹⁾ В. Францевъ, Очерки, ор. cit. ст. 226.

²⁾ idem, ст. 213.

³⁾ В мене копія з оригіналу в Музею чеського королівства. При тім сердечно дякую незвичайній прихильности, якої я зазнав від бібліотекаря і проф. унів. д-ра Ченека Зібрта в 1910/11 рр.

письмо, скажу Вамъ, что всѣ Ваши историческія изслѣдованія, помѣщенныя въ часопись Чеш. Музея 1833—35 г. переведены мною и напечатаны въ здѣшнихъ журналахъ именно: *Přehled neum. lit. Illyr. slow.* и *Přehl. pramen. st. hist. slow.* въ IX, X, XI и XII Телескопа; *O nar. km. Skyth.* и *Myšl. o starob. slow. w Eur.* въ VIII и IX Московскаго Наблюдателя. *O nar. km. litew.* будетъ помѣщ. въ одномъ изъ слѣдующихъ Телескопа...“.

В журн. „Русскій историческій Сборникъ“ 1838, I, кн. 4 була поміщена стаття: „Славянскія племена въ нынѣшней Россіи, (изъ Шафарика:) съ чешскаго І. Бодянскаго. „Шафарикъ самъ желалъ — слушно завважав проф. Францев¹⁾ — познакомить русскій ученый міръ съ своими трудами, такъ какъ ему, казалось, что въ Россіи о немъ мало или почти ничего не знаютъ. Съ этою цѣлю онъ посылаетъ съ первымъ письмомъ (26 сент. 1835 г.) къ Погодину свою біографію и оттиски статей изъ Часописи Музея. „Быть можетъ, вы найдете возможнымъ перевести нѣкоторыя изъ нихъ на русскій языкъ и напечатать? — спрашиваетъ онъ Погодина. Возможно, что Бодянскій принялся за переводъ ихъ по порученію или указанію Погодина“.

Другим з ряду більшим твором, що причинив ся до спопуляризованя імени Шафарика в Росіі, се його „*Slovanský Národopis, sestavil Pavel Josef Šafařík. S Mappou. W Praze 1842, вид. I і II*“. По російськи: Славянское Народописаніе, составленное П. І. Шафарикомъ. Переводъ съ Чешскаго І. Бодянскаго. Съ картою, Москва 1843.

В „Москвитянин-ї“ з 1842 р. ч. 7, подав Погодін першу звістку про *Národopis*, а в ч. 9 тогож журналу поміщує статистику славянських народів, п. з. „Народочисленіе Словенскихъ племень въ Европѣ по Шафаріку“. Короткий реферат про *Národopis* подала „Денниця“ Дубровського з 1842 р., за чим послідувала повна одушевленя оцінка. Переклад *Národopis*-у появил ся в „Москвитянин-ї“ з 1843 р. кн. I—V. Прихильну оцінку твору подав І. Срезневський в Ж. М. Н. Пр. 1843, XXXVIII.

Належить занотувати ще малу полеміку по поводу карти славянських народів, зведену М. Максимовичем і Бодянським в „Москвитянин-ї“ з 1843 р. ч. 2, 5, 10. Інтересна і для нас важна оцінка *Národopis*-у, написана О. Бодянським у вступі до його перекладу: „Славяне дождались своего Народописанія

¹⁾ В. А. Францевъ, ор. cit. ст. 213, зам. і Славянскія древности т. I, кн. 1, вступ Бодянського, ст. V.

отъ самого Шафарика, перваго современнаго историка ихъ „давно прошедшихъ дней, преданій старины глубокой“, перваго знатока и двигателя славянства у западныхъ и южныхъ собратій нашихъ... Дѣло въ „землеvidѣ“ (картѣ), представляющемъ жилища нынѣшнихъ славянъ. Тутъ „приди и виждь,“ и потомъ „иди въ домъ твой съ миромъ и къ тому не согрѣшай выше!“ Тутъ-то славяне въ первый разъ очутились въ одномъ видимомъ семействѣ дѣтьми одной матери... .. Впрочемъ, произведеніе его, и въ теперешнемъ своемъ видѣ, безъ сомнѣнія, останется „настоольной книгой“ каждаго Славянина“ (ст. V—VI).

Рівнобіжно з оцінкою наукових праць Шафарика явили ся в журналах і більш інтимні його характеристики як чоловіка, писані людьми, що мали нагоду познайомити ся з ним особисто. Уже Погодін при нагоді висилки виїмків із листів Шафарика писав редактору Ж. М. Н. Пр. 1836 р.: „Вашимъ ученымъ читателямъ, вѣрно, будетъ пріятно познакомиться поближе съ этимъ необыкновеннымъ писателемъ, въ которомъ не знаешь, кому удивляться больше: человѣку, гражданину или ученому, — съ препятствіями, кои предстоятъ на пути его, съ тѣмъ великодушіемъ, коимъ онъ побѣждаетъ ихъ, съ его любовью къ русской исторіи и литературѣ, съ безкорыстною преданностію наукъ“.¹⁾ Кеппен, містячи частину письма Шафарика в Ж. М. Н. Пр. 1836 р., клонив голову перед „прекрасной душой Шафарика, который ниществуеть во имя науки“.²⁾

В 1838 р. познайомив ся з Шафариком у Празі Т. Н. Грановський, котрий писав: „Я не знаю, чему дивиться болѣе въ Шафарикѣ: его великой учености или его великому характеру. Онъ не просто бѣдный человѣкъ, а буквально не знаетъ сегодня, что завтра будетъ ѣсть. Мы удивляемся самоотверженію, съ какимъ нѣмцы отдаются наукѣ, но у Шафарика это еще удивительнѣе, потому что его, кромѣ бѣдности, даютъ тысячи другихъ обстоятельствъ, которыхъ въ Германіи нѣтъ. И при всемъ томъ онъ спокоенъ и твердъ“.³⁾ Тепло і з певним пієтизмом відізвав ся про Шафарика І. Срезневський з приводу оцінки Národopis-у в Ж. М. Н. Пр. з 1843 р.: „Кто изъ читателей не знаетъ имени Шафарика, этого великана современной

¹⁾ В. А. Францевъ, *op. cit.*, ст. 204.

²⁾ *idem* ст. 200.

³⁾ В. А. Францевъ, *op. cit.*, ст. 202.

славянської ученості; хто ізъ тихъ, которые читали его сочиненія, не стали его глибоко уважать за изумительное трудолюбіе, съ какимъ онъ такъ терпѣливо собиравъ отовсюду нужныя свѣдѣнія, за благородную отчетливість, съ якою старався передавати ихъ читателямъ; хто ізъ тихъ, которые имѣли случай узнать его лично, не полюбили его, узнавши въ немъ чловѣка, какихъ немного и между самими скромними учеными; не принявъ въ немъ душевнаго участія, припоминая, какъ онъ цѣлую жизнь боролся съ судьбою, терпѣвъ нужду, болѣвъ духомъ и тѣломъ и въ боротьбѣ не павъ, не змінивъ своєму призванію! Можна не соглашатися съ нимъ въ мнѣніяхъ, можна находить недостатки въ его сочиненіяхъ, но трудно стати съ нимъ рядомъ, и нельзя его не почитать, не учиться ізъ его жизни и книгъ, какъ вести себя на литературномъ и ученомъ поприщѣ, чтобы внутренно быть довольнимъ и другими и собою“.¹⁾

З іменем Шафарика знайомили Росію його листи до Погодіна в Ж. М. Н. Пр. з 1837. р., листи Бодянського до Погодіна, урядові звіти, листи Касторського в Ж. М. Н. Пр. 1838 р.

З поданого нами матеріялу бачимо, що імя Шафарика, характеристики його як ученого і чловѣка, одінки його наукових творів явили ся в російських журналах уже в другій половині 30-их років. Сей час покривав ся вповні з часом, коли Шевченко під проводом своїх приятелів і знайомих, а відтак і самостійно, працював над поглибленем своєї освіти, свого знання. Познайомивши ся з Шевченком 1836. р., Сошенко перший піклував ся про освіту поета і давав йому лектуру будьто сам, будьто за порадою Гребінки.²⁾ Гребінка — по свідоцтву І. М. Сошенка — „стала часто приглашати Тараса къ себѣ, давала ему для чтенія книги, сообщала разныя свѣдѣнія и проч“.³⁾ Шевченко дуже пильно читав і працював над собою: „Пробывъ цѣлый день на работѣ взятой хазяиномъ съ подряда и состоявшей въ покраскѣ оконъ, потолоковъ, а иногда и заборовъ, ночью забравшись на чердакъ, онъ постоянно читалъ все, что ему попадалось въ руки. А память у него была изумительная“.⁴⁾

¹⁾ В. А. Францевъ, *op. cit.* ст. 340—41.

²⁾ О. Кониський, *op. cit.* т. I, ст. 68, „Художникъ“ К. Ст. 1887, I, ст. 18.

³⁾ Сава Ч., Новые матеріялы для біографіи Т. Г. Шевченка, Основа, V, ст. 54.

⁴⁾ Сава Ч., Новые матеріялы *op. cit.* ст. 55, М. К. Чалый, Жизнь, *op. cit.* ст. 23.

Як же Шевченкови куплено 22 цвітня 1838 р. волю, коли відчинили ся перед ним двері Академії, став він найлюбійшим учеником і товаришем-приятелем Брюлова, чоловіка з великим розумом і високою освітою. Тодіж працював над собою далі, користаючи головно з бібліотеки Брюлова. „У Брюлова „порядочная своя бібліотека“, так що „недостатка въ чтеніи нѣтъ“.¹)

Те саме замилюване до читання, до дальшої праці над самообразованием не покинуло Шевченка і підчас побуту його на Україні, на що подали свідоцтва Чужбинський,²) Куліш,³) Козачковський.⁴)

Що тодіж попадали в руки Шевченка теж і біжучі російські журнали, не може бути хиба ніякого сумніву — і я припускаю, що не один момент звязаний з особою Шафарика міг звернути на себе увагу поета, а всеж ті теплом і пієтизмом до Шафарика овіяні статі, зображене злиднів його життя могли засіяти в душі Шевченка перші зерна пошани і симпатії для великого Чеха.

Вважаю, коли не певним, то дуже імовірним, що Шевченко мав у руках Шафарикові твори „Словянскія древности“ і „Народоописаніє“, які певно бачив у О. Бодяньського, а може і дістав їх від нього. „Славянскія древности“ міг мати Шевченко в руках теж 1845 р. літом у Прилуках у протопопа Іллі Бодяньського, „широго Українця і знавця рідної старовини“,⁵) з яким поет їздив разом в Густиню. Що „Слав. древн.“, по крайній мірі, І ч. кн. 1 у сього останнього були, доказав лист О. Бодяньського до Погодіна з 1/1 1838.⁶)

Та се, на жаль, тільки мої здогади, в яких я добачую важну пайку правди.

Як би ми прийняли навіть за певне, що Шевченко знав якусь часть тих статей про Шафарика, то чи се могло бути достаточним мотивом для того, щоби поет присвятив Шафарикови так дорогу собі поему? На мою думку — ні!

¹) „Художник“, К. Ст. 1887, II, ст. 195.

²) Воспоминанія, ст. 12.

³) Основа, Птб. 1862, I, Библиографія, ст. 60.

⁴) Доказом широкої освіти Т. Шевченка в 1845 р. мова Козачковського: „Я удивлялся его развитію и многосторонности его знаній, давшихъ каждый вечеръ новую пищу для разговоровъ“. Кіевскій Телеграфъ, 1875 № 25 „Изъ воспоминаній о Т. Г. Шевченкѣ“. Цитую із В. Семевського „Кирило Меєодіевское Общество“ ст. 116.

⁵) О. Кониський, ор. cit. т. I, ст. 163.

⁶) Письма къ Погодину изъ славянскихъ земель, Москва, 1879, ст. 12.

На се треба було сильнійшого вражіння, ніж його могли мати журнальні статі, на се треба було безпосередного впливу, навіть піддання самої думки присвяти зі сторони людини, що стояла близько до Шевченка і тішила ся його довірем, а добре була поінформована про заслуги Шафарика на полі славянської науки, про його характер як чоловіка — що більше — людини, що стояла до Шафарика дуже близько і для якої се ім'я було не тільки цінним, але і близьким, дорогим.

В кругах петербурських приятелів і знайомих Шевченка ми такого чоловіка не находимо. Інтерес для славянської науки був тоді в Петербурзі взагалі дуже малий.¹⁾ М. І. Касторський, проф. всесвітної історії в університеті, автор „Очерка о славянской мифологии“ (1841) і статей „О новѣйшей чешской литературы“ (Ж. М. Н. Пр. 1837 р.) писав Ганці 15/3 1839:

„Любовь къ Славянщинѣ растеть видимо... Я подлѣ Исторической каѳедры имѣю еще и каѳедру Славянскихъ древностей и Литературы, — сначала для опыта одну лекцію въ недѣлю, которую я всегда умѣю сдѣлать интересною, благодаря книгѣ Павла Осиповича (с. в. Шафарика), которого я благодарю ежечасно. Все шевелится, студенты со мною спорять, шумять, а все таки ходять въ большемъ количествѣ на лекціи“.²⁾

Полишаючи пересадний оптимізм тих письм на боці, зазначуємо, що ні про се, щоб Ш—ко ходив на сі виклади,³⁾ ні про знайомість його з Касторським не маємо ніяких свідощтв.

Розгляньмо ся за таким чоловіком серед тих людей, що з ними Шевченко познайомив ся на Україні до часу написання „Послання“ с. є до 22 листопада 1845 р.

¹⁾ О. Бодянський пише Погодину 18/6 1838 р.: „...въ Петербургѣ, сколько я знаю, нѣтъ ни одного челоуѣка, кто бы получалъ Музейникъ (себто *Časopis Museum českého*) и смогъ бы перевести съ чешскаго: это аксіома“ (Письма къ Погодину ст. 59). В 1841. р. 24/8 писав Ганка Бодянському: „Какъ замѣчаю, въ Россіи еще очень мало заботятся о славянствѣ; это видно изъ журналовъ, въ которыхъ не найдешь ни единого слова о братскихъ народахъ (Чтенія, 1887, II).

²⁾ Письма къ Ганкѣ ст. 431—2. Н. Іванішев писав у 1839 р. Ганці, що „въ Петербургѣ я встрѣтилъ людей, которые весьма интересуются славянствомъ и славистами“ (Письма къ Ганкѣ ст. 400).

³⁾ На які виклади Ш—ко ходив, се бачимо з „Художника“: „Два раза въ недѣлю по вечерамъ я хожу въ залъ вольнаго экономического общества слушать лекціи физики профессора... Хожу еще разъ въ недѣлю, вмѣстѣ съ Демскимъ слушать лекціи зоологии профессора Куторги“ („Художникъ“ К. Ст. 1887, II, ст. 215).

П. Куліш познайомив ся з творами Шафарика що-йно в 1848 р., як свідчить об тім письмо до О. Бодяньського, коли сей переслав К—ви „Слав. Древн.“¹⁾ Варто занотувати лист Куліша до Ганки з 28/4 1846 р. (по українськи) з Петербурга²⁾ і факт, що Н. А. Рігельман дав йому в 1847 р. поручуючі письма до Ганки і Штура,³⁾ а Погодін 10/12 1846 до Ганки.⁴⁾

Плятон Лукашевич в 1839 р. познайомив ся в Празі особисто з Шафариком. В рукописній спадщині Шафарика в Народнім чеськім Музею в Празі заховані статі: „О баснословныхъ преданіяхъ Малороссіян“ 1839 г. 17 марта, Прага. Плятонъ Лукашевичъ (сиг. IX D. 28) і „Система рѣкъ впадающихъ въ Днѣпръ въ сторонѣ Кривичей и городовъ русскихъ“ — далі „Описаніе Украйны. Сочиненіе Боплана. Переводъ зъ французскаго, Спб. 1832“, а на обороті першої картки присвята: „Велеученому Панови Шафарикови отъ Пл. Лук.“. На чистій другій картці написано: „Малороссійскіе историческіе пословицы“, а на останній: „Окончанія малороссійскихъ прозвищъ (фамилій).“⁵⁾ З Шафариком Лукашевич не переписував ся і близько до нього не стояв, натомість удержував переписку з Ганкою від 1844—47 р.⁶⁾ З Шевченком познайомив ся перед написанєм „Посланія“⁷⁾ і поет часто бував у нього.⁸⁾

Микола Д. Іванішев, проф. київського університету знайомий в Празі з Шафариком в 1838—39 рр., але сприяв ся з Ганкою, його прихильник і в переписці з ним в 1838—41 рр.⁹⁾ З Шевченком знайомий.¹⁰⁾

Михайло Максимович переписував ся з Шафариком уже в 30-их роках [у мене копія листу М—ча Шаф—ку з 23/4

1) Что́ это за Шафарикъ, что́ это за голова, что́ это за характеръ, что́ за душа! У насъ одни вы наслѣдовали его ревность къ дѣлу науки и правоту ученой дѣятельности“; з Тули 17/11 1848 р. (А. Титовъ: Письма П. А. Куліша къ О. М. Бодянскому. Русскій Архивъ, 1892, кн. 3, ст. 300).

2) Письма къ В. Ганкѣ, ор. cit. ст. 562.

3) К. Ст. 1902 II, порівн. К. Ст. 1897 № 1.

4) Письма къ В. Ганкѣ, ор. cit., ст. 857.

5) Матеріал у мене.

6) Письма къ В. Ганкѣ, ор. cit. ст. 649—658.

7) Др. К. Студинський, Кореспонденція Як. Головацького в літах 1835—49, ст. 92.

8) М. К. Чалый, Жизнь, ст. 39.

9) Письма къ В. Ганкѣ, ор. cit. ст. 392—407.

10) М. К. Чалый, Жизнь, ст. 60 і Лист Шевченка Бодяньському 1/5 1854, Русская Старина, 1883, т. 39, ст. 643.

1840 р.¹⁾], однак ближше до Шафарика не стояв. Люди, як Ол. І. Селін,²⁾ проф. київ. унів., М. А. Маркевич,³⁾ А. Чужбинський⁴⁾ були беззглядними прихильниками Ганки.

В кружку тих людей міг Шевченко придбати деякі відомости про відроджене Чехів, нераз мусів чути і про Шафарика і Коляра і Ганку та інших чеських учених і письменників, однак не міг найти того товчка, що був потрібний до присвяти Шафарикови „Івана Гуса“.

Треба признати, що ні один із перших чеських учених не тішив ся в Росії такою популярністю, як Вячеслав Ганка. Вплинули на се різні причини, а головно голосне в своїм часі відкриті і видані т. зв. Короледворського Рукопису, виданого з російським перекладом в 1820. р. міністром Народ. Просв. А. С. Шишковом в „Извѣстія-х Имп. Рос. Академіи“, незвичайно сильна і численна переписка, знайомости, які робив Ганка як урядник бібліотеки чеського Музея з цілим рядом Росіян, що відвідували Прагу, його чемність і готовість, з якою приймав і водив по Празі російських гостей, а в кінці нетаєний і послідовний русофілізм. Популярність імени Ганки не обмежала ся тільки на учених і письменниках, а була широка і сягала навіть за пороги царського двора. „Онъ въ своемъ музеѣ былъ предметомъ вниманія всѣхъ русскихъ путешественниковъ — отъ Михаила Бакунина и до императора Николая“. (Алекс. Кочубинскій: П. І. Шафарикъ ор. сіт. Вѣстн. Европы май, юнь 1906, ст. 107). З культом Ганки стрічав ся Шевченко в Петербурзі і Києві, стрічав ся в кругах людей, що з ними сходив ся, стрічав

¹⁾ Віймки з нього були оголошені А. Кочубинським в статі: „П. І. Шафарикъ“ (Вѣстникъ Европы, 1906).

²⁾ Письма къ В. Ганкѣ, ор. сіт. ст. 894—906, Переписка з 1844—1851 рр. З Шевченком міг бути знайомий (Кониський, ор. сіт. I, ст. 154).

³⁾ *idem*, ст. 677, лист з 15/5 1844. З Шевченком знайомий. Порівн. лист поета до Гр. Ст. Тарновського з 26/3 1842. (Основа, 1862, V, ст. 4), і лист до А. Н. Маркевича (сина) з 22/4 1857 (Основа, 1862, V, ст. 9).

⁴⁾ З Шевченком заприязнений („Дневникъ“ ст. 10, Основа, 1861, VII) ученик І. Срезневського з Харкова (Драгоманів, Громада II, ст. 508), де культ Ганки і Коляра в 40-их рр. був розширений. Срезневський уважав Гулака Артемовського „наравнѣ съ Ганкою первымъ своимъ руководителемъ въ изученіи славянскихъ древностей и нарѣчій“ (В. И. Срезневскій „Изъ первыхъ лѣтъ научно-литературной дѣятельности И. И. Срезневскаго 1831—39, Ж. М. Н. Пр. 1898, I, ст. 8). „Святилища и обряды языческаго богослуженія древнихъ Славянъ“ посвящені Артемовському и Ганкѣ, какъ первымъ наставникамъ моимъ въ Слав. филологіи“ — пише Срезневський в листі до Ганки 15/3 1847 (Письма къ В. Ганкѣ, ор. сіт. 1053).

ся теж і в українській літературі. Маю на думці українських письменників харківської школи. Амврозій Л. Метлинський видав у Харкові в 1839 р. збірник поезій п. з. „Думки и пѣсни та ще дешчо Амврозія Могили“,¹⁾ де находимо переклади із „Краледворської рукописі“, вид. Ганкою, ст. 131—37.

В 1841 р. вийшов в Харкові „Сніпъ. Украинській новорочникъ, зкрутивъ Александеръ Корсунъ, Рјкъ первій“ де кромі перекладів з „Краледворської рукописи“ ст. 101—102 Єремії Галки²⁾ і Корсуна ст. 224 находимо переклад поезії В. Ганки, присвячений йому Корсуном: „Про себе самого зъ чеського Пану Вац. Ганці“ ст. 227.

Між знайомими Шевченка находимо теж Осипа Бодяньського і Михайла Погодіна, саме обидвох щирих приятелів і прихильників Шафарика. Поминаючи принагідну і дуже коротку стрічу Шевченка з Погодіном у Москві 1858 р.,³⁾ яка на „Посланіє“ є зовсім без впливу, здержимо ся довше при особі Осипа Бодяньського і його відносінах до Шафарика і Шевченка, шукаючи, розумієть ся, відповіді на наше питанє.

Осип Бодяньський і Шафарик.

Бодяньський, що мав за собою вже деякі студії з обсягу славістики („О народныхъ спѣванкахъ или свѣтскихъ пѣсняхъ словаковъ въ Венгріи“, вид. у двох частях Коляром в 1834 і 1835 рр., Московській Наблюдатель 1835 р., звісні нам переклади статей Шафарика) за спонукою Погодіна вийшов в 1836 р. у переписку з Шафариком.

Перші листи з 26/4 і 23/8 1836 р.⁴⁾ знайомили Шафарика з українською мовою і письменством. В 1837 р. оголосив Б—кий знамениту на свій час працю: „О народной поэзии славянскихъ племень, разсужденіе на степень магистра философскаго факультета перваго отдѣленія, кандидата московскаго университета Іосифа Бодянскаго, Москва, 1837“, а тогож року 11 листопада виїздить із Москви на наукові студії в славянські землі, відки повернув що-йно з початком вересня 1842 р. В Прагу прибув 1 грудня ст. ст. 1837 р. і тоді саме познайомив ся особисто з Шафариком. Вже перше вражіє, що зробив на Б—кім

¹⁾ Цитую на основі видання д-ра К. Студинського: Думки і пісні Амврозія Метлинського, Львів, 1897, ст. 76—79.

²⁾ Переклад Ганки (Костомарова) теж в „Молодику“ Бецького 1843 р.

³⁾ 25 марта на обіді, данім в честь поета М. А. Максимовичем („Дневник“, Основа, 1862, VII, ст. 21).

⁴⁾ Листи зберігають ся в Нар. чеськім Музею. Копії в мене.

Шафарик, було сильне і корисне: „Шафарикъ такъ добръ, такъ внимателень ко мнѣ, — пише¹⁾ Б—кий Погодину 20/12 ст. ст. 1837 р. — что, право, я часто внутренно краснѣю самъ за себя, видя какъ онъ хлопочеть и заботится о малѣйшей мелочи, относящейся ко мнѣ и не имѣя возможности уклонить ся отъ того“.

Під проводом і при помочі Шафарика скоро поступали вперед студії Бодянського²⁾ і колекція цінних старих і нових славянських книг. Чим був Шафарик для Б—го, бачимо з його листу до Погодіна 20/2 ст. ст. 1838 р.³⁾

„Онъ для меня — цѣлая Академія;⁴⁾ ему я болѣе всѣхъ обязанъ, и сомнѣваюсь, чтобы кто-нибудь могъ мнѣ такъ пригодиться, какъ онъ. Конечно, есть здѣсь и другіе, умные, ученые и заслуженные Чехи, но они, большею частію, занимаются одной какой-нибудь отраслюю; напротивъ, Шафарикъ равно силенъ и какъ дома во всѣхъ частяхъ Славянщины; это цѣлая бібліотека, живая енциклопедія всѣхъ свѣдѣній о Славянахъ“.

В тім самім листі⁵⁾ малював Б—кий і характер Шаф—ка як чоловіка: „Это каждой день имѣю я случай замѣчать, и когда помыслию — чего это стоило ему при такихъ крутыхъ его обстоятельствахъ, недостаткахъ и препятствіяхъ, невольно изумляюсь. Такой дѣятельности, неутомимости, твердости и любви къ своему предмету, такого терпѣнія и борьбы съ своею, слишкомъ къ нему неблагодарной, судьбой я еще нигдѣ не встрѣчалъ“... У нього, „ни на волосъ гордости, спѣси или себязлюбія, и Вы и всякій изъ насъ поневолѣ станеть удивляться этому мужу“.

Б—кий був помічний Шафарикови в зладженю української і білоруської части Národopis-y⁶⁾ і спровадив для нього твори

¹⁾ Письма къ Погодину, *op. cit.* 7 і Ж. М. Н. Пр. 1838, XIX, ст. 197.

²⁾ Порівн. його листи.

³⁾ Письма къ Погодину, *op. cit.* ст. 24 і Ж. М. Н. Пр. *ibidem*.

⁴⁾ *Ibidem*. В своїй реляції міністру Нар. Просв. 23/3 1838 пише Б—кий: „Въ немъ нашель я больше, нежели надѣялся, нежели воображалъ себѣ. Онъ былъ для меня живою Славянскою енциклопедіею“. (Ж. М. Н. Пр. 1838 XVIII, ст. 404; Письма къ Погодину ст. 24).

⁵⁾ *Ibidem*, ст. 24—25.

⁶⁾ Письма П. І. Шафарика къ О. М. Бодянскому (1838—1857), приготовленныя къ изданію П. А. Лавровымъ и М. Н. Сперанскимъ. Москва, 1895. (Відбитка з Чтен-ій въ Имп. Общ. Истор. и Древн. Росс. 1895), мої матеріали з некаталогованого відділу музея Шафарика, А. Кочубинській, *op. cit.* ст. 301 і В. Е. 1906, V, ст. 143—4.

українських письменників.¹⁾ В бібліотеці Шафарика, що творить тепер окремих відділ бібліотеки Нар. ч. Музея в Празі, чимало книжок дарованих Б—ким.²⁾ Переписка Б—го з Погодином³⁾ і з Шафариком⁴⁾ та листи Ш—ка до Погодіна⁵⁾ і Бодянського,⁶⁾ звісні нам оцінки творів Шаф—ка, написані Б—ким показали, як щирі, на обопільній пошані оперті, спільними науковими інтересами повязані були сі відносини. Шафарик був для Бодянського ідеалом чоловіка і ученого. Ученик Б—го Ол. Кочубинський слушно писав, що „Бодянський до конца дней остался сознательнымъ ученикомъ Шафарика, но кромѣ него не признавалъ никого; и это упрямое отношеніе къ избраннику своего ума не можетъ не характеризовать и его самого, степень его научнаго развитія еще въ первую эпоху“.⁷⁾

Бодянський і Шевченко.

Перед нами цікаве питанє, коли міг Бодянський дізнати ся про появу Шевченка в українській літературі та коли міг перший раз читати його твори? Саме в часі побуту Б—го за границею від грудня 1837 р. до осені 1842 р. вийшли друком перші твори Шевченка у Петербурзі, 1840 р. „Кобзарь“ і Катерина“, а 1841. р. „Гайдамакы“. На „Кобзаря“⁸⁾ і „Гайдамак-ів“⁹⁾ явили ся критики в російських журналах, які приходили теж до Праги. З них отже міг Б—кий зачерпнути перші вістки про Шевченка. А всеж цікаво, що коли Шафарик звернув ся до Бодянського в листі з 4/3 1842¹⁰⁾ з просьбою о деякі інфор-

¹⁾ Порівн. письма Погодину з 5/3, 5/4, 12/5 1838.

²⁾ На кн. „Наськы украинскы казкы запорозья Иська Матырынкы“, Москва, 1835, є присвята: П. І. пану Шахварыку І. Бодянській, року 1836 3-го мая Москва (сиг. 75 Н. 50).

³⁾ Письма къ Погодину, ор. cit. ст. 1—135.

⁴⁾ Копії в мене, частями у Францева: Очерки.

⁵⁾ Письма къ Погодину, ор. cit. ст. 143—448.

⁶⁾ Письма П. І. Шафарика къ О. М. Бодянскому, ор. cit.

⁷⁾ Александръ Кочубинський: Осипъ Максимовичъ Бодянський, Одесса, 1892, ст. 298.

⁸⁾ „Библиотека для чтенія“ 1840, т. 39, отд. 6, ст. 14—16, „Маякъ“ 1840 № 6, „Отечественныя Записки“, 1840 № 5, ст. 10, „Сынъ Отечества“, 1840 т. 2, кн. 4.

⁹⁾ „Отечественныя Записки“, 1842, XXII, кн. 3, „Маякъ“, 1842 т. 4, кн. 8, (М. Комаровъ, Т. Шевченко въ литературѣ и искусствѣ, Одесса, 1903, ст. 11).

¹⁰⁾ Письма П. І. Шафарика къ О. М. Бодянскому, ор. cit. ст. 28—29.

мації з обсягу української літератури, Бодянський Шевченка поминув.¹⁾ Те саме зробив і при коректі, присланій Шафариком з листом 13/4 1842 (Письма Шафарика *op. cit.* ст. 30), а і в Národopis-ї серед українських письменників імени Шевченка не находимо.²⁾ Сей факт пояснюю собі обставиною, що Бодянський до того часу творів Шевченка ще не читав і їх великої цїни не знав. За теж у своїм перекладі Národopis-у („Славянское народоописание“ 1843. р.) Б—кий вставив між українських письменників також і імя „Шевченко (1841).“ Коли взяти під розвагу, що переклад Národopis-у почав Бодянський в 1842 р., то станемо перед фактом, що Б—кий прочитав твори Шевченка що-йно по своїм повороті в Росію, отже осенію або зимою 1842 р. Сю дату приймає теж і Ол. Кониський.³⁾ Зимою 1842 р. переїздив до Петербурга Яків Кухаренко: „По дорозі в Москві він бачив ся з Бодянським. А сей глибокий демократ (попович з Варви, лохвицького повіту), людина учена, свідомий Українець, нагадував Костомарову тих наших далеких предків, що ніколи не страчували хоробрости і говорили: „Станьмо кріпко, да не посралим землі руської“. Скоро отсі два патріоти українські Кухаренко і Бодянський побачили ся, то вжеж не можна було їм не зняти бесіди про „Кобзаря“, про „Гайдамаків“ і їх творця. І певне, що Бодянський притьмом радив Кухаренкови пізнати ся особисто з Шевченком“.

Коли познайомив ся Шевченко з Бодянським особисто, того певно не знаємо.⁴⁾ Ол. Кониський приймає початок 1843 р.⁵⁾, коли поет через Москву переїздив з Петербурга на Україну. Хоч здогад Кониського має знамена імовірности, то все таки за певний факт прийняти його не можна.

Зате знаємо певно, що Шевченко бачив ся в Москві з Бодянським в 1844 р. в першій половині лютого. „Запевне не відаємо, чого він туди їздив: можемо тільки гадати, що він

¹⁾ Лист з 9/4 1842 ст. ст. з Фрейгард, копія в мене.

²⁾ Першу згадку про Шевченка в західно-європейській літературі стрічаємо в журн. Jordans Jahrbücher für slavische Literatur... з 1843 р., ст. 81: Die Hajdamaken, Gedicht von T. Schewczenko, де про Ш—ка говорить ся як про незнаного: „Der Verfasser scheint hier seinen ersten Ausflug gewagt zu haben, da er sonst unbekannt“.

³⁾ Ол. Кониський, *op. cit.* т. I, ст. 117. Сей цитат цікавий і для характеристики Бодянського.

⁴⁾ Н. Василенко, Юсифъ Максимовичъ Бодянскій и его заслуги для изученія Малороссіи, Киевская Старина, 1903, XII, ст. 714.

⁵⁾ Ол. Кониський, Т. Шевченко *op. cit.* I, ст. 117.

їздив порадити ся з Бодянським про видане „Живописної України“, — каже Кониський.¹⁾

Ми ніяк не можемо згодити ся з тим поглядом, щоби головною цілю поїздки Шевченка в Москву мало бути обговорене з Бодянським видавництва „Живописна Україна“. На се докази. Що-йно в листі 13/3 1844 р. подав Ш—ко Бодянському плян „рисовать нашу Украину“.²⁾ В листі з 29/6 1844 р. писав Ш—ко ... „Я рисую теперь Украину и для истории прошу вашей помощи; я здаеця тойди вамъ розказувавъ, якъ я думаю це зробити“. Слїдує плян видавництва. Як би обговорене пляну „Живописної України“ мало бути головною цілю поїздки Ш—ка до Бодянського, то поет був би об тїм добре памятав, а не писав „здаеця“, тай по моїй думцї не потребував би розводити Бодянському в листах подрїбного пляну видавництва.

При сїй нагодї треба справити ще і те місце в житєписи Шевченка, де говорить ся, буцїм то Бодянський „найбільше“ впливав на Шевченка, щоб він не вбирив ся „в кожух не на його шитий“,³⁾ себто не писав по російськи. Як би так було справді, то Шевченко не писав би Б—му: „На виды и на людскій бытъ текстъ буду самъ писать, або Кулиша просытыму, а на историю потурбуйтесь будьте ласкавы вы писать, тры лысточки въ годъ, тилько по нашому, щобы тямилы безглузди кацапы“.⁴⁾

Певним є, що Шевченко підчас свого побуту в Москві в 1844 р. говорив з Бодянським про свої твори. Посилаючи Б—му в продаж Тризну і Гамалію пише: „Гамалія не поправлений, як мы звамы тойди поправлялы, бо безъ мене надрюкованый полукацапомъ“.⁵⁾

Послїдний раз перед увязненем бачив ся Шевченко з Бодянським 1845 р. в Москві, в переїзді на Україну. В Москві пробув тоді недовго, бо з Петербурга виїхав 24 березїля, а з Москви уже в кінцї березїля.⁶⁾ Певна річ, що пробуваючи в Москві, Ш—ко знімав довгі бесїди з Бодянським і про свої твори і про історію і сучасний побут України,⁷⁾ а вважаємо не

1) Idem ст. 136.

2) А. А. Титовъ: Тарасъ Григорьевичъ Шевченко въ письмахъ его къ О. М. Бодянскому, Русская Старина, 1883, т. 39, ст. 639.

3) Ол. Кониський, *op. cit.*, ст. 117.

4) Русская Старина, *op. cit.*, 1883, т. 39, ст. 639.

5) Ibidem.

6) Ол. Кониський, *op. cit.* I, ст. 149.

7) Idem, ст. 136.

менше певним, ба навіть конечним прийняти за факт, що Бодянський розмовляв з поетом теж про „славянщину“.¹⁾ Сю тему порушив Ш—ко в „Гайдамаках“ і „Никиті Гайдай“ (1841 р.), а Б—кий вернув що-йно недавно із своїх славянських студій, стояв ще під свіжим вражінем свого побуту в Празі, себе цілого посвятив студіям на полі славянознавства, заняв кафедру славістики на московському університеті, викладав головню чеську мову, історію і літературу.²⁾

Не можливо, щоби при таких розмовах не сходив Бодянський і на особу Шафарика. Він — його безглядний прихильник — малював перед Шевченком риси його великого і чистого характеру, інформовав про досить інтимні і тільки так близько до Шафарика стоячому чоловікови відомі моменти його життя, представляв його заслуги на полі славянської науки і значіне в історії відродження та будучини славянських народів. В дальшій часті сеї студії покажу, чи і на скільки замітні впливи Бодянського в „Посланію“ і в поемі „Іван Гус“, а тепер тверджу з цілою певністю, що думку присвятити поему Шафарикови піддав Шевченкови ніхто инший, як тільки Бодянський, щирий приятель³⁾ і духове звено

¹⁾ Що такі розмови між ними велись, виходить із записки у „Дневнику“ 18 марта 1858 р., як про річ між ними звичайну: „Вечеромъ былъ у О. М. Бодянского. Наговорылись досыта о Славянахъ вообще и о земляхъ въ особености“ (Основа, Птб. 1862, VI, ст. 14).

²⁾ „Теперь я преподаю студентамъ чешскій языкъ, исторію чешскаго народа и его словесности“ — пише Б—кий вітцєви 18/2 1843 (Письма О. М. Бодянского къ Отцу, Чтенія Истор. и Древн. 1893, III, 59). Карло Гавлічек, що прожив у Москві від січня 1843 до липня 1844 р. (Zelený, Osvěta 1873) пише Запови 3/5 1843 р.: „Bod'anský přednáší letos: Šafařikowu starožitnosti, Národopis a Český Jazyk. Moskva tedy bylo první město ve světě kde Zeměvid slovanský ex offo visel na tabulí, a kde se prvéce Šafařika studenti ex offo učili. Divné souzení boží! Šafařika v Moskvě lépe znají než v Praze. (Ladislav Quis: Korrespondence Karla Havlíčka, v Praze, 1903, ст. 101—104).

³⁾ Відносини Б—го і Шафарика ми пізнали. Пригляньмо ся відносинам Б—го і Шевченка. Шевченко переписує ся з Б—им (6 листів оголошених А. А. Титовом, Русская Старина, 1883 т. 39), відзиваєть ся до нього: „друже мій єдиный“ (лист з 3/1 1850 р.) „мій добрый, мій єдиный друже“ (лист з 15/11 1852), здоровить його з заслання через Козачковського (листи з 16/7 1852, Основа, 1862, IV, ст. 20 і з 14/4 1854 р. idem ст. 23), дає порученя до нього через Писемського 1856 р. (М. К. Чалый, ор. cit. ст. 93). Проф. Карському пощастило знайти між рукописами Бодянського, що переходять ся в Москов. Общ. Истор. и Древн. Рос. № 159 власноручний манускрипт Шевченкової „Наймички“, з поправками рукою Ш—ка і датою „1845 Ноябрь, Переяслав“ (Е. О. Карскій, Наймичка Шевченка. Матеріалы

між Шевченком і Шафариком. Не буде тут без ваги і сей момент, що Бодянський серед російських учених майже самотній, якого не займав культ Ганки. Що більше, він — правда, не без впливу в тому напрямі Шафарика¹⁾ — до заслуг Ганки на полі науки і літератури відносився що найменше критично, а характер його цінив досить низько. Коли автор Історії чеської літератури Міхль назвав Бодянського учеником Ганки, Бодянський обурений писав об тім Погодінові 2/7 н. ст. 1838 р. і питав: „Кого бы Вы думали? пресловутаго Ганки. Когда его спросили, зачѣмъ онъ де это сдѣлалъ, получили отвѣтъ, что такъ хотѣлось пану Ганкѣ... Слышались Вы гдѣнибудь о подобномъ честолюбіи, столько ничтожномъ, ребяческомъ? Я ученикъ Ганки! Каковъ соколъ наставникъ“ (Письма къ Погдину, ор. cit. ст. 63—64).

Основні думки „Посланія“.

Основні думки „Посланія“ зосереджують ся в трьох питаннях: 1) упадок славянських народів і їх відроджене; 2) заслуга і характеристика Шафарика; 3) славянська ідея.

Упадок словянських народів мале автор образним порівнянем:

для ея наукаго издания (Русскій Филогическій Вѣстникъ, 1907, ст. 109 — згадка об тім теж у Доманицького, Розслід ор. cit. ст. 117 і Україна, 1907, VII—VIII, ст. 273). Бодянський посилає Шевченкови книжки („Дневникъ“ 10/12 1857, Основа, 1862, IV, ст. 37 і 20/3 1858, idem VI, ст. 18), а в свойому дневнику містить отсю теплим спочуванем проняту записку: „Авось онъ проведеть за ними пріятно время въ своемъ уединеніи и вспомнить старину самъ старѣясь съ каждымъ днемъ болѣе и болѣе не столько отъ лѣтъ сколько отъ обстановки своей“ (Н. Василенко, ор. cit. К. Ст. 1903, XII, ст. 715). В письмі Сергія Левицького до Шевченка з 6/3 1850 читаємо: „Добравшись до Москвы, письмо Ваше къ Репнѣной я отправывъ и пишовъ до Бодянского; насылу достукався, да вжежь за то якъ сказавъ, що я видъ Васъ и ще маю пысулку, то изъ ёго зробилось щось таке, якъ будимъ винъ чуе объ брати, або объ кимъ небудь дуже близькимъ ёго щирому серцю. Довго балакали про Оренбургъ, якъ жыть тамъ усимъ и якъ жить Вамъ: бидковады и горювали вмисти, а опісля поговорывши якъ родычи, розійшлись, и чы зійдемось знову — святыи знае“. (Кіев. Стар. 1900, IX, ст. 322—23). Бодянський заступаєт ся за Ш—ом в розмові з Гоголем 1841 р. (Григорій Данилевскій: Знакомство съ Гоголемъ, Историческій Вѣстникъ, 1886, т. 26, ст. 278—9, порівн. теж письмо Бодянського Данилевському з 30/10 1851, Кіев. Стар. 1903, I, ст. 53. Талант Ш—ка цінить Б—кий дуже високо, як се виходить із „Записок“ Ш—ка ор. cit. ст. 183: „Максимович — так той просто благоговіе перед моими віршами. Бодянський теж“.

¹⁾ Порівн. Лист Шаф—ка Коляру 26 prosince 1833 р.

Запалили у сусіда
 Нову добру хату¹⁾
 Сусіди злі;

 Отак Німота запалила
 Велику хату, і семью,
 Семью Славян роз'єднала,
 І нишком-тихо упустила
 Усобиць лютую змію.²⁾
 Полилися ріки крові,
 Пожар погасили,
 А Німчики пожарище
 Й сиріт поділили.³⁾
 Виростали у кайданах
 Славянські діти
 І забули у неволі,
 Що вони на світі.

Хоч між поглядами поета висказаними в „Посланію“ і „Гайдамаках“ та „Никит-ї Гайдай“ заходить ідейне і настроєве споріднене, хоч стрічаємося з повторенем зворотів і слів, то всеж таки є між ними основна різниця. В „Гайдамаках“ і „Никит-ї Гайдай“ навязує Шевченко свої думки до кривавих польсько-українських конфліктів, у „Посланію“ до історії західно-славянських народів, а властиво народа чеського. Тому руйнуюча і роз'єднуюча роля серед Славян вложена поетом на „Німоту“, що вповні підходить до чеської історії та органічно вяжуться з особою Гуса.⁴⁾

¹⁾ Подібний зворот находимо в „Гайдамаках“: „Убем брата! Спалим хату!“ — Кобзарь, Птб. 1908 ст. 105.

²⁾ Ті самі погляди стрічаємо в „Гайдамаках“:

...„Треба роз'єднатися!
 Треба крові брата, крові“ (ор. cit. ст. 104—105),

в уривку драми: „Никита Гайдай“:

„. не любовью,
 Раздоромъ грѣшная земля
 Утучена, родною кровью“ (К. Ст. 1887, т. 19, ст. 285).

„Столѣтная война — между кѣмъ? Между родными братьями. Страшно!“ (idem, ст. 286).

„Славяне, несчастные славяне! Такъ нещадно и такъ много пролить храброй вашей крови междуособными ножами“ (idem, ст. 288).

„Болишь сердце, як згадавш:
 Старих Славян діти
 Впились кровью.“ („Гайдамаки“ ор. cit. ст. 105).

³⁾ Порівн. в „Гайдамаках“: „...Ні! на кару
 Сироти остались,“ (ор. cit. ст. 105).

⁴⁾ Проф. Т. Д. Флоринський в статі „Славнофильство Т. Г. Шевченка“: „Прежде всего, бросается въ глаза неполнота и неточность

Вказати на жерела тих поглядів Шевченка тяжко. Припускаючи можливість користування всесвітньою історією — спеціальною чеською історією в російському перекладі ще тоді не було — устними оповіданнями Чехів та людей з чеською історією бодай поверховно познайомлених, добачую вплив Бодянського, тоді самотнього глибокого знавця чеської і славянської історії, з яким Шевченко зійшов ся, а роблю се тим більше, що погляди поета сходять ся з поглядами Бодянського в студії „О народной поэзии славянскихъ племенъ“.

В якій мірі міг скористати поет з устних інформацій Бодянського, сказати годі; одначе годі не добачити схожости в поглядах Шевченка і Бодянського, висказаних ще в 1837 р.

Маю на думці книжку: „О народной поэзии славянскихъ племенъ Юсифа Бодянского“, Москва, 1837. Твори Бодянського дістав Шевченко від Гребінки.¹⁾

Славяни являють ся у Бодянського одною родиною. Історія Чехів представлена коротко (ст. 56—62): „Чехи, изъ всѣхъ Славянскихъ народовъ на Западѣ Европы, долѣе и мужественѣе прочихъ боролись съ Нѣмцами, покушавшимися вытѣснить ихъ изъ родины или, по крайней мѣрѣ, овладѣть и онѣмечить, точно также, какъ они сдѣлали это съ несчастными при-Балтійскими, Браниборскими, и др. Славянскими племенами. Вся ихъ исторія, вся ихъ жизнь представляетъ собою непрерывную цѣпь безпрестанныхъ, неумолкаемыхъ споровъ, браней и войнъ съ своими сильными сосѣдями.... Но никогда ненависть Чеховъ къ своимъ подругамъ не доходила до такой высокой степени, до такого, почти нечеловѣческаго изступленія, какъ въ продолженіе XV-го стол. когда долготерпѣніе Чеховъ... наконецъ совсѣмъ лопнуло, и месть, свирѣпая, жестокая, неумолимая месть,²⁾ вспыхнула одновременно и единодушно въ сердцахъ

въ изображеніи исторической перспективы“, а се тому, що „врагами славянъ... выставляются исключительно нѣмцы“. — „Поэтъ словно забываетъ о другихъ врагахъ — мадьярахъ и туркахъ“... (Унив. Изв. Кіевъ, 1906, № 8, ст. 9). Заміт, по нашій думці зовсімъ безосновий, бо Шевченко, присвячуючи поему, якої сюжет взятий з чеської історії, чеському ученому, свіdomo зачіпив тільки чесько-німецькі відносини — і зробив, як поет, добре.

¹⁾ Твори Т. Шевченка, видане В. Яковенка, II, 1911, ст. 378, О. Кописький ор. cit. I, ст. 98.

²⁾ Порівн. Шевченкове: „Підпалу жде, як той местник“.

и обняла своїмъ заревомъ не только Чехію, но и смежныя Славянскія землі.¹⁾ Не менше живо змальоване теж поневолене прибалтійських Славян: „Послѣ эти, какъ извѣстно, столько тихіе, смиренныя Славяне, когда Нѣмцы рынулись на нихъ своими Крестовыми походами, отличились необыкновеннымъ мужествомъ, геройски защищая свою независимость, религію, родину и торговлю“...²⁾ „Ужасна была борьба съ обѣихъ сторонъ; наконецъ Славяне должны были уступить многочисленности своихъ враговъ“.³⁾ Бодянський подає тут теж у кирилівській транскрипції уривок із Колярової поеми *Slávy Dčera — Předspěv*, якої деякі звороти живо пригадують „Посланіє“:

„Зарди се завистна Тевтоніе, суседао Славы...
Небъ креве никде толикъ не вылилъ чернидлаже жадный Непритель, що вылилъ къ загубѣ Славы Нѣмецъ...
Такъ ту дому влястни подробенъ панъ, хитрему влезлый Суседъ овиль гѣжкый смутенъ о гардло ретѣзь Славы сына къ братромъ пришлого въ ты крае незна Братъ влястній...“

В книзі „Славянское народоописание“ 1843 стрічаємо теж опис упадку чеської самостійности по битві на Білій горі (1620) і германізації Чехів (ст. 87—88). Про Німців читаємо: „Ни одно Европейское поколѣніе не сосѣдитъ съ Славянами на столь обширныхъ предѣлахъ и не вторгается такъ разнообразно жилищами своими въ жилища послѣднихъ, какъ поколѣніе Нѣмецкое“ (ст. 110).

Вплив сього місця на погляди Шевченка очевидний.

В 1839 р. видав Амврозій Метлинський збірник поезій п. з. „Думки и пѣсни та шче дешчо Амвросія Могила“.⁴⁾ Ся книжка була Шевченкови знана,⁴⁾ а відгомін впливу її находимо в „Посланію“. В перекладі „З краледворської рукописі: Бенес Германов“ читаємо:⁵⁾

„Ідуть Німці, все Саксонці, довгими рядами
Із далеких онтих сторон, що проміж горами.
„Оддавайте, небожатка, золото й пожитки;
Не дасте нам, так ми спалим вам двори й хатинки!“
Наші хати попалили, золото забрали...“

1) *Op. cit.* ст. 58—59.

2) *Idem*, ст. 143—4.

3) *Idem*, ст. 145.

4) Об тім свідчить лист Шевченка до Кухаренка, Основа, Птб. 1861, Октябрь, ст. 6, *Л. Н. Вістник*, 1899 VII, ст. 35.

5) „Думки і пісні“, вид. др. К. Студинський, Львів, 1897, ст. 77.

Бенес збирає людей проти Німців, веде військо, що „кричить, як море гукає“: „Помстим, побем усіх Німців, щоб нас вони знали“. Для повноти згадаємо теж про той огляд славянської минувшини, що подав його Корсун:¹⁾ „І тоді брати наші червонорусьці, сербини, чехи, та й ще деякі звались — як і ми — Словенами і жили у купі. А далі, як наш народ піддав ся під ляха, то й вони покорились німцю: і з того часу усі Словени порозповзлись мов цвіркуни від чаду;а ті сердеги що в німця.... Інші бідують від кателіків, інші і самі поперевертувались у кателіцсьтво, а деякі так ізробились щірими німцями“. Не улягає ніякому сумнівови, що Шевченко „Сніп“ Корсуна читав, а наведене нами місце могло легко відбитися і на його поглядах.

В кінці належить зазначити, що в рукописі „Законь Божій“²⁾ закріпощене славянських народів приписуєть ся теж німецькому елементови: „И Славянщина, хотя терпѣла и терпить неволю, то не сама сотворила неволю, ибо царь и дворянство не славянскаго духа, а изобрѣтеніе нѣмецкаго и татрсакаго“.³⁾

Заслуга і характеристика Шафарика. Славяни поневолені і розеднані, без свідомости того, що вони на світі, себто без почуття племінного споріднення. „Давне пожарище“. Але в ньому „гліла дотлівала іскра братства“, дожидала рук твердих та смілих. Діждала ся Шафарика, до якого поет звертаєть ся словами:

.... Прозрів-єси
 В попелі, глибоко
 Огонь добрий, смілим серцем,
 Смілим орлім оком;⁴⁾
 І засвітив, любомудре,
 Світоч правди, волі;⁵⁾
 І Славян семью велику
 Во тьмі і неволі

¹⁾ Сніпъ: Украинській новорочникъ, зкрутивъ Александеръ Корсунъ Харьковъ, 1841, ст. 212.

²⁾ Відтак буде мова об тім, що Шевченко міг знати подібну брошуру.

³⁾ В. Семевскій, Кирило-Методіевское Общество 1846—47 г., ст. 49.

⁴⁾ Порівн. характеристику подану Бодянським і Грановським.

⁵⁾ Шафарик по словам поета доглянув „іскру братства“, сей „огонь добрий“, що за ним прийшов „світоч правди, волі“, і „брат з братом обняли ся і проговорили слово тихої любови на-віки і віки“.

Перелічив до одного,¹⁾ —
 Перелічив трупи,
 А не Славян, — і став-еси
 На великих купах, —
 На розпутті всесвітному, —
 Іезекіїлем.²⁾
 І, о диво! Трупи встали
 І очі розкрили;
 І брат з братом обнялися
 І проговорили
 Слово тихої любови
 На віки і віки.
 І потекли в одно море
 Славянські ріки.³⁾
 Слава тобі любомудре,
 Чеху - Славянине,
 Що не дав ти потонути
 В німецькій пучині
 Нашій правді!⁴⁾

Ми бачили, що і характеристика Шафарика і представлене його заслуг в ділі славянського відродження знаходять не в одній подробиці аналогію в тім книжнім матеріалі, що його Шев-

¹⁾ Бодянський в листі до Погодіна з 20/12 1837 пише, що в Шафарикових „Слав. Древн.“ є „общее почислене всѣхъ славянскихъ народовъ и ихъ вѣтвей“. (Письма оп. cit. ст. 7, і Ж. М. Н. Пр. 1838, XIX, ст. 197). В листі з 29/8 1838 читаємо, що І т. VI ч. § 45 „Слав. Древн.“ містить исчисленіе народовъ и вѣтвей Славянскихъ (Письма, ст. 84).

²⁾ В. Козачковський, споминаючи жите Шевченка в себе в 1845 р., каже: „Иногда онъ занимался чтеніемъ Библии, отмѣчая мѣста, поражавшія особеннымъ величіемъ мысли. Изъ тогдашнихъ предположеній его помню два, неосуществившіяся: первое — большая картина: „Видѣніе Іезекііла въ пустинѣ, полной сухихъ костей“ (Драгоманів: Шевченко Укр. и Соц. оп. cit. ст. 48). Тут поет не обмежуєть ся тільки на однім порівнанню Шафарика з пророком і на порівнанню діяльності громко, во всеуслышаніе трупів. Ціле се місце навіяне книгою пророцтв Іезекііла, а як в його оповіданю (Кн. пр. Іезекііла, гл. лз, ст. а) воскресенє народа порівнанє з воскресенєм трупів серед поля, так і в Шевченковім Посланіі Шафарикові. Вплив пророцтв Іезекііла очевидний. Звернув на нього увагу д-р В. Цурат в книжці „Святе письмо в Шевченковій поезіі“, Львів, 1904, стор. 42—45.

³⁾ „Тутъ-то Славяне въ первый разъ очутились въ одномъ видимомъ семействѣ, дѣтьми одной матери, сознались громко, во всеуслышаніе, что всѣ мы „Kość z kości ojców naszych, ród jeden składamy, I jednym wszędzie duchem oddychamy“.

(Предисловіє переводчика: Славянское народоописание, составленное П. І. Шафарикомъ. — Переводъ съ Чешскаго І. Бодянскаго, Москва, 1843, ст. V.

⁴⁾ Пригадую погляд Погодіна на німецьких істориків, погляд В. В. Григорєва, оцінку Бодянського

ченко міг знати, а якого ремінісценції відбили ся в „Посланію“. Бачили ми далі, що Шевченко стояв тоді під сильним впливом святого письма, а сей вплив замітний не тільки в формі висловів, але і в ідеях. На разі зазначимо те, що далі викажемо подрібно, що сей вплив йшов не тільки безпосередною дорогою вчитування в святе письмо, але й посередною дорогою нецензурних видань і брошур українських, а головно польських,¹⁾ дорогою особистих зносин з людьми, що по словам Куліша²⁾ були глибоко просвічені святим письмом, високої чистоти духовної і в яких апостольство любови до ближнього доходило до одушевлення. Та всеж таки головним жерелом був у тім згляді для Шевченка Бодянський із своїм особистим впливом, своїми безпосередними інформаціями. Сеж виходить ясно зі схожости деяких поглядів, а навіть висловів Бодянського і Шевченка, на що ми в своїм місці вказали.³⁾

Славянська ідея. „Посланіє“ кінчить поет апострофою до Шафарика:

..... Твоє море
Славянське нове
Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом,
Попливе по вольнім морі
На широких хвилях.
Слава ж тобі Шафаріку
Во-віки і віки,
Що звів-єси в одно море
Славянські ріки.

..... А я нишком
Богу помолю ся,
Щоб усі Славяне стали
Добрими братами
І синами сонця правди,
І еретиками
Отакими, як Констанцький
Єретик великий;

¹⁾ Замітив се д-р В. Щурат („Культурна ідея в поезії Шевченка“, Діло, 1914, ч. 59).

²⁾ Историчне оповіданє, „Руска письменність“, VI, 6, ст. 377.

³⁾ Тут ще згадаємо, що в р. 1845 дістав Шафарик від Бодянського „Чигиринській Кобзарь“ і „Гайдамаки“ 1844 Спб. з надписиою: Павлу Осиповичу пану Шахварыку Юс. Бодянський. Мая 15-го дня, року 1845. Москва (бібл. Шафарика в Нац. чеськ. Музею, сиг. 75, G. 83).

Мир мирові подарують¹⁾
І славу во віки!²⁾

В тих словах містить ся основний погляд Шевченка на будучність славянських народів, се його концепція славянської ідеї. Питане про генезу і розвій сеї ідеї тісно вяжуть ся з питанем, чи вже ранше не пробував Шевченко найти розвязки уладнання взаїмних відносин славянських народів? Так. В „Гайдамаках“ уст. VIII „Гупалівщина“ на тлі кривавих, грозою проймаючих сцен дає поет волю своїм рефлексіям:

„Отаке-то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла... А за-віщо?
Того-ж батька, такі-ж діти
Жити б та брататься!
Ні, не вмiли, не хотiли, —
Треба розъеднатъся!
Треба крови брата, крови,
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті.
„Убъем брата! Спалим хату!“ —
Сказали, і сталось.
Все б, здається! Ні, на кару
Сироти остались, —
В сльозах росли, та й вирости;
Замучені руки
Розвязались, і кров за кров,
І муки за муки!
Болить серце, як згадаєш:
Старих Славян діти
Впились кровью...³⁾

Вже не в формі „болю серця“ і згадки перенесеної в минувшину, але в формі ідеї киненої в будучину виходять погляди поета в „Передмов-і“ до „Гайдамаків“:

„Весело подивиться на старого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися Ляхи з козаками. Весело, а все-таки скажеш: Слава Богу, що минуло!

¹⁾ Порівн. „Сынамъ и внукамъ миръ и слава (Никита Гайдай, К. Ст. 1887 т. 19, ст. 286. „Ты міру миръ благословилъ (Безталанний, К. Ст. т. 19, ст. 458).

²⁾ Кобзарь, Птб. 1908, ст. 192—3.

³⁾ Idem, ст. 104—105.

„А надто як згадаеш, що ми одної матері діти, що всі ми — Славяне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеть ся на-віки од моря і до моря славянська земля!“¹⁾

Подібні погляди стрічаємо теж і в уривку з драми „Никита Гайдай“ 1841 р.:²⁾

„О Боже сильный! Боже славы!
Пошли мнѣ мудрость отвратить
Эту кровавую расправу,
Пошли мнѣ мудрость вразумить
Алчныхъ грабителей лукавыхъ,
Что братья мы, что не любовью,
Раздоромъ грѣшная земля
Утучена, родною кровью“.³⁾

В иншім місці автор жаліє:

„Столѣтная война — между кимъ? — Между родными братьями. Страшно!“⁴⁾ — І додає:

Всему кровавому конецъ!
Сынамъ и внукамъ миръ и слава!⁵⁾
О дняхъ минувшихъ, дняхъ кровавыхъ
Кобзарь имъ пѣсню пропоеть“...⁶⁾

„Славяне, несчастные славяне! — читаємо далі. — Такъ нещадно и такъ много пролито храброй вашей крови междоусобными ножами. Ужели вамъ вѣчно суждено быть игрищемъ иноплеменниковъ? Настанеть ли часъ искупленія? Придетъ ли мудрый вождь изъ среды вашей погасить пламенникъ раздора и слить воедино любовію и братствомъ могущественное племя?“⁷⁾

В поемі „Безталанний“ 1843 р. находимо отсе незвичайно цікаве місце:

„Когда братъ брата алчетъ крови —
Ты сочеталъ любовь въ чужихъ;

1) Idem, ст. 134—5.

2) Київская Старина, 1887, т. 19. (Поет згадує об сій драмі в листі до Квітки з 8/12 1841, К. Ст. 1894, т. 44, ст. 323).

3) Idem ст. 285.

4) Idem ст. 286.

5) Ibidem

6) Ті самі погляди в „Гайдамаках“.

7) Idem ст. 288.

Свободу людямъ въ брaствѣ ихъ
 Ты проявилъ; великимъ словомъ
 Ты міру миръ благословилъ,
 Свободу блага, — духъ любви...¹⁾

Основні думки Шевченка про славянське питанє, що вже до 1845 р. глибоко проймали його історично-політичний світогляд, отсі. Навязуючи до польсько-українських конфліктів, поет каже, що і Українці і Поляки „тогож батька такіж діти“, се „брати“, „старих Славян діти“, „одної матері діти“, „всі ми — Славяне“. Розвданє, кров, борба — се минувшість. Будучність — одні і другі мають „братати ся“, „братати ся з своїми ворогами“, „любовю“ має засїяти ся „рідна земля“, „могутне племя має злучити ся в одно „любовю і братством“. Братство несе з собою свободу, мир світу.

Хоч як поражаюча схожість в ідеях Шевченка, висказаних в „Гайдамаках“ і „Никиті Гайдай“ та „Безталаннім“, то всеж таки не може не звернути на себе уваги і певна ріжниця. До 1843 р. підклад ідей поета чисто політичний, сказатиб світський, а в „Безталаннім“ вибиваєть ся на перший плян підклад евангельський, се „велике слово Христове“, що ним Христос „свободу людямъ въ братствѣ ихъ проявилъ, міру миръ благословилъ, свободу блага“. В тім напрямі розвивають ся ідеї Шевченка ще виразнійше в „Посланію“, що побачимо відтак, а вже ясно виходять у поезії з 1847 р. „Ляхам“, присвяченій Брониславу Залеському, де поет взиває його:

„Подай же руку козакові
 І серце чистеє подай!
 І знову іменем Христовим
 Ми оновим наш тихий рай.“²⁾

Значить ся, славянська ідея Шевченкова від 1841 р. до 1845 р. остала в своїй основі однаж і та сама. Тільки в „Посланію“ опер її поет вже не на двох народах, але на усіх народах славянських, подав уже ясно ті основи, на яких будучність Славян має опирати ся.

Стаємо тепер перед питанєм, під якими впливами зложила ся така Шевченкова концепція будучини міжславянських відносин?

1) Киевская Старина, 1887, т. 19, ст. 457—8.

2) Кобзарь, Птб. 1908, ст. 348.

Славянофільство і Шевченко.

Коли в 40-их роках XIX ст. славянська ідея була готова в формах, які подали Коляр, славянофіли польські, московські і українські, вона виробляла ся що-йно в Кирило-Методіївським Братстві.

Славянська ідея Колярова появила ся найперше у поетичній формі твору *Slávy Dčera* 1821, 1824. Ширше розвинув її Коляр у 3-ім виданю з р. 1832 розширенням пісні IV і V та доданням багатого історично-літературного матеріалу у „*Výklad-ī ku Slávy Dčeře*“. Теоретичну основу своїм поглядам дав Коляр найперше в статі: „*Rozpravu o jmenách, ročátkách i starožitnostech národu Slávského a jeho kmenů* (1830),¹⁾ відтак в розвідці п. з. „*O literární vzájemnosti mezi kmeny a nářečimi slavskými*“.²⁾

Бажаючи свої ідеї спопуляризувати теж між іншими славянськими народами, вислав він свою розвідку між Поляків, Сербів, Росіян і Хорватів з просьбою, щоби переклали і оголосили її печатно. З Росіян дістав її Кеппен із листом з 18/6 1836 р. Бажану ціль осягнув Коляр що-йно розвідкою: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation, von Johann Kollár aus dem slawischen, in der Zeitschrift Hronka gedrukten, ins deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser, Pesth 1837.*

Шафарик у листі до Погодіна з 18/7 н. ст. 1837³⁾ писав об тім: „...„*Sie erhalten es bald über Wien entweder von Kollár selbst oder von mir. Sorgen Sie doch dafür, dass es unverzüglich ins Russische übersetzt und gedruckt werde*“. Розвідка появила ся в 1838 р. в журн. „*Московскія Вѣдомости*“ в перекладі І. Срезневського, а в 1840 р. в журн. „*Отечественныя Записки*“ № 1—2.⁴⁾ Основні думки Колярової словянської ідеї такі. Перший раз по многих століттях розкинені славянські племена вважають себе одним великим народом, свої ріжні нарічя одною мовою, будить ся в них національне почутє, вони тужать до тіснійшої злуки (§ 1). Вони відчувають потребу літературно-духової звязи. Се взаїмність, яка по-

¹⁾ Dr. M. Murko: Kollárowa vzájemnost slovanská, Sbornik statí o životě... ve Vídni, 1893, str. 202.

²⁾ Hronka: Podtatranská zábavnice, 1836 I, 2, str. 39—53.

³⁾ Письма къ Погодину, op. cit. str. 202.

⁴⁾ Dr. M. Murko, op. cit. str. 202.

лягає на тім, що усі беруть участь у духових плодах своєї нації через куповане і читане видаваних на усіх славянських наріччях письм і книжок. Коже наріче має право свобідного розвитку (§ 2). Взаїмність є далека від політичної злуки; належить любити свою народність і мову, але бути вірним і послухним пануючим, хочби вони були иншої народности (§ 3). Всі Славяни мають вважати себе братами одної великої родини (§ 4). Славяни мають вести далі духове жите людства в напрямі гуманности (§ 14). Користи зі взаїмности ті, що на вні устануть повстаня, бо народи злучені літературно не будуть стреміти до злуки політичної, а в нутрі устануть спори, боротьби, війни, гнет Славян над Славянами (§ 16). На перепоні взаїмности стоять зі вні упереджене європейських народів до Славян, тривога і страх перед ними, невірне і образливе представляване Славян німецькими істориками, а у нутрі взаїмне недоцінюване себе, погорда, нетерпимість, племінна ненависть, самолюбство (§§ 17—18). Від тепер Поляк має бути не тільки Поляком, але і Поляком-Славянином, так само Чех-Славянин і т. д. (§ 20).

Як бачимо понятє славянської ідеї було у Коляра чисто культурно-історичне, далеке від яких-небудь політичних комбінацій, а мотивоване естетично-гуманними аргументами, що Славяни, як нарід свіжий, великий, дадуть людству здоровле фізичне і духове, дадуть культуру оперту на вселюдських ідеалах. Провідна думка взаїмности — се ідеал гуманности. Коляр бачив у любови між славянськими народами природний зріст братолюбія, любови людства.¹⁾

Політичний панславїзм, що вийшов із обсервації пангерманїзму і безперечно був задушевним ідеалом Коляра, закритий старанно в брошурі, звенить виразно в поемі „Slávy Dčera“ ч. 3: Причина неволі Славян — се брак єдности і злуки, і поет тужить за одною славянською державою, не подаючи ні її основ, ні форм.²⁾

Гадаємо, що розвідку Коляра Шевченко певно читав, бо вона вийшла двома перекладами в рр. 1838 і 1840 в журналах Шевченкови звісних. Підчеркнені нами місця вказують теж на

¹⁾ T. G. Masaryk: Slované Studie... Naše Doba, R. I, ст. 492.

²⁾ Jan Jakubec: O životě a působení Jana Kollára, v Praze, 1893, ст. 33.

можливий вплив, особливо вислів „Чеху-Славянине“ в „Посланню“ чисто по Коляровій рецепті. Та мимо того абстрактний¹⁾ ідеал взаємності о літературно-книгарському характері, без тіни політичної закраски, не міг мати впливу на політичні славянські ідеали Шевченка.

В розвитку польського славянофільства і політичного панславізму замітні дві фази. Першу фазу до 30-их рр. ХІХ ст. з визначною прикметою русофільською, з масонськими льожами, зі славянофільством в області науки і літератури поминемо, а перейдемо до другої фази, що тісно вяжесть ся із подавленем польського повстання і діяльністю польської т. зв. великої еміграції. Розумієть ся, що звертати мемо нашу увагу на напрями і ріжницї ідей в обсягу політичного панславізму.

До поглядів першої фази навязував Ноене-Wroński свій поклик до Росії, щоб вона злучила усі славянські народи і дала їм повну свободу.²⁾

На подібнім становищі станув Wacław Jabłonowski в проспекті видання *Le Slave* 1843 р. Цікаво, що він жадав перенесеня столиці великої славянської держави під династією Романових у середину Росії, в Київ.³⁾

В 1834 р. основано в Парижі „Towarzystwo słowiańskie“, що поклало собі щіль: увійти в порозумінє з іншими народами славянськими. Між основателями були Міцкевич і Богдан Залеський. В 1836 р. „Towarzystwo demokratyczne“ виступило з маніфестом, яким накликувало до злуки усіх славянських народів на основах демократичних, а для ширеня своїх ідей видавало в 1837—1840 рр. „Pismo Towarzystwa demokratycznego“, а від 1842 р. „Pamiętnik Towarzystwa demokratycznego“.

Провідна думка голошеної там славянської ідеї — се призначенє Польщі на провідника в ділі визволення Славян. *Revue Slave* 1839 р. Г. Бонковського пропагувало думку, що всі Славяне мають злучити ся під проводом приверненої Польщі.⁴⁾

В 1841—43 рр. видав Alfons Starzyński „Słowianin-a“ з кличем: „Za naszą i waszą wolność“. Основна ідея містила ся в словах: *Słowianie wyższych uczuć i pojęć dawno już to czują, że im pod*

¹⁾ А. Пыпинъ: Панславизмъ въ прошломъ и настоящемъ, Вѣстникъ Европы, 1878, ноябрь ст. 314.

²⁾ Edmund Kołodziejczyk: Słowianofilstwo emigracyi wielkiej, Świat słowiański, Kraków, 1912, I, ст. 328.

³⁾ Świat słowiański, Kraków, 1910, II, ст. 120—121.

⁴⁾ Idem, ст. 46—47.

chorągwią wolności, przez Polskę wywieszoną, koncentrować się wypada. I Słowianie czystego rodu, co się łatwo między sobą poznają po namiętnej zamiłowaniu wolności, w jedną całość i w ogromne państwo zcentralizowani, bez wielu trudów na łonie braterstwa będą mogli dojść do wielkości i jeszcze za życia znaleźć raj na kuli ziemskiej. Polska jest tarczą wolności ludów słowiańskich“.¹⁾

Towiański в творі „Biesiada“ 1841 р. писав: „Francya i Słowiańszczyzna, to główne filary Królestwa Bożego. Bóg szczególnie umiłował ludy słowiańskie i niebawem wywiedzie je z domu niewoli“.²⁾

Визначним пропагатором ідеї злуки славянських народів під проводом Польщі був Міцкевич у „Pielgrzym-i“ 1833 р. і на кафедрі славянських літератур в Collège de France, куди покланкано його 1840 р. „To miejsce uznałem — говорив Міцкевич у вступнім викладі 22/12 1843 р. — za emblematyczną arkę przyszedłego zjednoczenia się ludów słowiańskich.“³⁾

В викладах звертав ся Міцкевич проти розкладу західноєвропейської цивілізації,⁴⁾ вказував на свіжість і незіпсованість славянських народів,⁵⁾ через котрих настане повне здійснене ідеалів християнства.⁶⁾

Виклади Міцкевича виходили починаючи 1841 р. в польським перекладі Фелікса Вротновського, редактора журналу „Dziennik narodowy w Paryżu“.⁷⁾

Мірилом того, як польські уми були заняті славянським питанням, були слова Стефана Вітвіцького у „Wieczorach pielgrzyma“ 1842, т. II: „Od lat kilku o niczem prawie z takim zapałem nie mówią Polacy, jak o Słowiańszczyźnie, o Słowiańszczyźnie więcej nieledwo niż o Polsce“.

Польська еміграційна література бачила в Польщі висше післанництво. Вона веліла вірити, що Польща за свої терпіння встане і сповнятиме апостольську місію, що вона буде для

¹⁾ Idem, ст. 48.

²⁾ Idem, ст. 336.

³⁾ M. Zdzichowski: Mesyaniści i słowianofile, Kraków, 1888, ст. 139.

⁴⁾ Idem ст. 141—143.

⁵⁾ Ibidem.

⁶⁾ Idem, ст. 144.

⁷⁾ Лист Міцкевича до Вротновського, Dzieła Adama Mickiewicza, Paryż, 1880, т. VII, ст. 233.

людства Христом-Месією, який понесе між утиснених і поневірених проповідь любови з заповідями свободи і рівноправности. Людство відродить ся і оживе духом Христовим через Польщу і Славянщину, яку злучить Польща словом любови. Се політична, на патріотичнім католицьким містицизмі (месіанізмі) оперта віра, що через Польщу і Славян зійде царство боже на землю.

На скільки Шевченкови звісні були ідеї голошені польською еміграцією, та мали на нього вплив, а на скільки поставив ся до них критично і самостійно, покажу в іншій місці, щоби злишно не повтаряти ся.

В другій половині 30-их років XIX ст. склав ся в Москві гурток людей, що дав початок школі, звісній опісля під іменем с л а в я н о ф і л і в. Основні прикмети сеї школи — се романтично-ідеалістичне відношенє до народа, в чім не брак було здорових елементів щирого народолюбства;¹⁾ покликунанє суспільности вихованої на чужій культурі і далекої від свого народа „перевоспитаться, воспринять въ себя снова затерянные имъ народныя начала“;²⁾ виключність релігійна в твердженнях, що православно-словянський світ, а з окрема російський народ дає правдивий вираз християнським засадам, а світ західний їх вивертає;³⁾ виключність національна в думці, що Росія перша держава в світі, російський монарх всемогучий,⁴⁾ і будучність належить до Славян і Росії;⁵⁾ що Славяни на чолі з Росією відиграють першу ролю у вселюдській культурі,⁶⁾ бо схід або Славянство репрезентує здоровле і жите, а захід гниль і упадок;⁷⁾ що тільки в Росії лежить запорука будучої висшої культури, а разом з тим і рішенє судьби Славянства.⁸⁾ Коли додамо до того, що славянофіли мали багато спільного з т. зв. „офіціальною народністю“, а саме „преданіє, консерватизмъ, національную исключительность и болѣе или

¹⁾ А. Н. Пыпинъ: Характеристики литературныхъ мнѣній отъ двадцатыхъ до пятидесятихъ годовъ, Историческіе очерки, Изд. третье СПб. 1906, ст. 344.

²⁾ Idem, ст. 260.

³⁾ Idem, ст. 292.

⁴⁾ А. Пыпинъ: Панславизмъ op. cit. В. Е. 1878, т. V, октябрь, ст. 752.

⁵⁾ Idem, ст. 753.

⁶⁾ Idem, ст. 755.

⁷⁾ А. Н. Пыпинъ: Бѣлинскій, его жизнь и переписка, СПб. 1876, т. I, ст. 134.

⁸⁾ А. Н. Пыпинъ: Панславизмъ op. cit. В. Е. 1878, VI, ноябрь, ст. 315.

менше враждебное отношеніє къ Европѣ“,¹⁾ що „не зная Славянъ, ни ихъ быта, ни ихъ исторіи, ни ихъ литературы, эти люди кричатъ о Славянахъ и своими возгласами только портятъ. Возгласы эти — панегирики, гдѣ расхваляется то, что не очень стоитъ похвалы, и умалчивается о томъ, что стоитъ не только похвалы, но и удивленія, а все отъ незнанія“²⁾ — то будемо мати бодай мініятурну, але вірну характеристику школи московських славянофілів. Вони уміли підхопити теж панславістичні ідеї славянських письменників і учених,³⁾ ідеї, що вийшли природно з факту відродження славянських народів і вказували на Росію, того „північного орла“, ту „північну зірку“ як на державу, що під її гегемонією лежить запорука будучини і щастя усіх славянських народів.

Коли стоїмо перед питанєм про вплив московських славянофілів на Шевченка, мусимо звернути увагу на се, що до половини 40-их років XIX ст. славянофільська доктрина не була виложена ні раз систематично і основно.⁴⁾ Думками своїми ділили ся найперше члени в кружку і заки дістали ся їх ідеї до печати, були вже широко звісні.⁵⁾ Перші прояви славянофільської школи були літературні; се поезії Хомякова і Язикова, до яких прилучили ся відтак Константин і Іван Аксакови. Славянське питанє було порушене ранше теж Пушкином.

Ізза того, що деякі дослідники літератури⁶⁾ досить сміло говорять про сліди поезій Пушкіна в ідеях „Посланія“ Шевченка, ми при сьому питаню здержимо ся трохи довше.

¹⁾ А. Н. Пыпинъ: Характеристики, ст. 118.

²⁾ Лист І. Срезневського до Ганки з 1/2 1848. (Письма, ор. cit. ст. 1053).

³⁾ Жерело панславізму, се той природний інстинкт самозахованя, що казав відроджуваним славянським народам оперти ся о щось сильне, тим більше, що за тим промовляло племінне споріднене. Нічого дивного, що при недостачі віри у свої власні сили симпатії звертали ся до Росії. Се був панславізм русофільський або просто „панрусизм“. Се було, як каже Масарик (*Česka otazka*, ор. cit. ст. 48), розумінє славянської ідеї „sub specie Ruska“. В Чехах прихильниками сеї ідеї були Дуріх, Добровський, Коляр, Марек, Пухмаєр, Челяковський, Ганка.

⁴⁾ А. Н. Пыпинъ: Характеристики, ст. 261.

⁵⁾ Ibidem, аж до появи журналів „Москвитянинъ“ під ред. Івана Кирєвського (1845 р.), Сборникъ Валуєва (1845 р.), Московскіє Сборники (1846, 1847, 1852), та Русская Бесѣда (1856).

⁶⁾ Н. Петров в своїй студії: „Отношеніє поезіи А. С. Пушкіна къ украинской жизни и поэзии“, „Посланіє Шафарикові“ і „Славянам“ уважав наслідуванєм поезій „Клеветникамъ Россіи“ та „Бородинская годовщина“ (Сборникъ статей о Пушкінѣ по поводу 100-лѣтняго юбилея, Київ, 1899).

Шевченко читав Пушкіна залюбки і знав його трохи не на память.¹⁾

Славянського питання доторкнув ся Пушкін найперше в поезії „Клеветникамъ Россіи“, написаній в 1831 р. з нагоди польського повстання, коли против Росії заговорено із парламентарних та журналістичних трибун західної Європи. Пушкін взивав чужинців, щоби оставили польсько-російську справу, бо „это споръ Славянъ между собою“.

„Домашній, старый споръ, ужь взвѣшенный судьбою;

Вопросъ, котораго не разрѣшите вы.

Уже давно между собою

Враждуютъ эти племена;

Не разъ клонилась подъ грозою

То ихъ, то наша сторона.

Кто устоитъ въ неравномъ спорѣ:

Кичливый ляхъ, иль вѣрный росъ?

Славянскіе-ль ручьи сольются въ русскомъ морѣ?
Оно-ль изсякнетъ? — Вотъ вопросъ“.

А далі йшла горда відповідь чужинцям, що Росія поваливши тирана Наполеона, своєю кровю купила „Европы вольность, честь и миръ“. Росія ніякої погрози не боїть ся, бо „иль русскаго царя уже безсильно слово? иль мало насъ? — или отъ Перми до Тавриды,

„Отъ финскихъ хладныхъ скалъ до пламенной Колхиды,

Отъ потрясеннаго Кремля

До стѣнъ недвижнаго Китая,

Стальной щетиною сверкая,

Не встанетъ русская земля?“

Для тих, що відважать ся піти на Росію, ще досить місця в полях Росії серед не чужих їм могил.

Значно сильнішим пеаном у честь фізичної сили Росії в поезія „Бородинская годовщина“, написана з нагоди занятя Варшави 26 серпня, 1831 р.

Обі поезії походять з того часу, коли Пушкін вже був покинув ті ліберальні думки, ті благородні гуманні ідеї, що захоплювали були його молодечу душу під впливом байронізму і тісних дружних звязків із кружком людей, як Чаадаєв, М. Ф. Орлов, Рилєєв, А. Бестужев, Пестель та інші, а станув на вузкоконсервативнім становищі, вложивши на себе „тенденціозно-охранительныя теоріи“.²⁾

На тім самім становищі станув теж Флоринський в студії: „Славянофильство Т. Г. Шевченка“, Унив. Изв., Київ, 1906, № 8.

¹⁾ П. Куліш, Основа, 1862, январь, Библиографія, ст. 60.

²⁾ А. Н. Пыпинъ: Характеристики, ст. 84.

Ні одна, ні друга поезія Пушкіна ідейного впливу на Шевченка не мала і мати не могла.

Сю силу Росії, що її оспівав Пушкін, Шевченко ненавидів цілою душею, він перед нею не корився і не бачив у Росії ні культурної, ні політичної, на добро славянських народів обчисленої місії.

Так само діаметрально протилежні собі по ідеї і по духу думки доторкаючі славянського питання. Пушкін бажає зєднання славянських народів під політичною гегемонією Росії; славянські ріки мають злити ся в однім „російським морі, котрого Нептуном був цар Миколай“.¹⁾ Ідеал Шевченка, се злука славянських народів у одну сімю, але злука оперта на „братстві“, яке виключає всяку неправду, нерівність, пановане одного над другим.

Ідея Пушкіна містить у собі усі признаки офіційного російського політичного становища, а Шевченкова — признаки республіканізму і високої гуманности. Не дивно, що і не однакова стрінула обидвох поетів нагорода. „Пушкін за свої слова дістав мундір камерюнкера, а Шевченко — салдатський“.²⁾

Ті, що говорять про вплив Пушкіна на Шевченка, опирають ся ще на впливі поезії Пушкіна „Бородинская годовщина“ на поезію „Славянам“.

Тверджене вже в своїм заложеню невірне, бо автором поезії „Славянам“ не був Шевченко, але Костомарів.³⁾ Проф. Н. І. Стороженко приписав, правда, сю недокінчену поезію, найдену в архіві Департаменту поліції між паперами М. Костомарова, Шевченкови,⁴⁾ але дискусія на сю тему виказала, що автором її був М. Костомарів.⁵⁾

Стоячи на становищі повного запереченя слідів ідей Пушкіна в „Посланію“ Шевченка, приймаємо можливість ремінісценції що до висловів „море“ і „ручьи“, та з поезії „Мицкевичь“, де згадується, як Мицкевич із Пушкіном „нерѣдко...“

1) М. Драгоманів, Громада II, ст. 542.

2) Ibidem.

3) В історії літературної критики нотуємо цікаве явище, що проф. Т. Флоринський в своїй студії: „Славянофильство Т. Г. Шевченка“, написаній в 1906 р., об тім ще не знав.

4) Київская Старина, 1897, X, ст. 1—4.

5) Гр. Коваленко, Зоря, Львів, 1897, ст. 438—9; др. І. Франко, Зоря, 1897, ст. 455—6; В. Науменко, Київ. Стар. 1899, юль, ст. 1—3; Н. І. Стороженко, Київ. Стар. 1899, декабрь, ст. 123.

... говорилъ о временахъ грядущихъ,
Когда народы, распри позабывъ,
Въ великую семью соединятся“.

Ідея злуки славянських народів під гегемонією Росії найшла теж місце в деяких поезіях А. С. Хомякова.¹⁾ В близшу аналізу впливу Хомякова на Шевченка не входимо, бо його виключаємо²⁾ на основі записки в „Дневнику“ під датою 4 сентября 1857.³⁾ В дорозі з Астраханя капітан корабля „Владимірь Васильевичъ“⁴⁾ прочитав намъ изъ своей завѣтной портфели нѣсколько животрепещущихъ стихотвореній неизвѣстныхъ авторовъ, и между прочимъ Кающуюся Россію Хомякова. Глубоко-грустное это стихотвореніе я занесъ въ свой журналъ, на память о нашихъ утреннихъ бесѣдахъ на пароходѣ „князь Пожарскій“. Як бачимо Хомякова зачисляв Шевченко до „незвісних авторів“, а був би певно його туди не зачисляв, як би його поезії, що ними одушевляв ся,⁵⁾ був читав; зрештою Ш—ко добре памятав імена прочитаних авторів.⁶⁾

До 1845 р., се є до часу появи першого славянофільського журналу, славянофільські теорії проголошували ся в журналі Погодіна і Шевирева „Москвитянин-ї“, якого profession de foi містила ся в статі Шевирева „Взглядъ русскаго на современное образование Европы“ (Москвитянинъ, 1841 № 1, ст. 219—296).⁷⁾ Ідеологія ж Погодіна має знамените свідоцтво в тайних двох „записках“, поданих Погодіном в 1839 р. і 1842 р. міністрови Нар. Просв.⁸⁾ Погодінови російська історія представляла ся рядом чудес, а захід він цїнив дуже мало. Таке становище було „високопарная лестъ существующему порядку, и съ другой

¹⁾ А саме в поезіях „Ода“ (1831), „Орель“ (1832), „Россіи“ (1840) — а по 1845 р. „Въ альбомѣ В. В. Ганкѣ (1847), „Парусъ поднять“ (1859). (Стихотворенія А. С. Хомякова, Москва, 1861, ст. 30—31, 32—33, 65—67, 93, 141.

²⁾ Приймає його ще Флоринскій, *op. cit.*

³⁾ Основа, Птб. 1862, II, ст. 11.

⁴⁾ Кашкин.

⁵⁾ Крім цитованого нами місця з „Дневника“ порівн. записку з 16/4 1858, де говорить ся про „прекрасное стихотвореніе Хомякова“, Основа, 1862, VII, ст. 28.

⁶⁾ Порівн. записку в „Дневнику“ з 13/8 1857, де „имена Гоголя, Соловйова, Аксакова“, названі „имена хорошо извѣстныхъ въ нашей литературѣ“, Основа, 1862, I, ст. 16.

⁷⁾ А. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій его жизнь и переписка, СПб. 1876, I, ст. 134.

⁸⁾ А. Н. Пыпинъ, Панславизмъ, *op. cit.* ст. 752.

вызовы въ новую славянскую политику". (А. Н. Пыпинъ, Характеристики, ст. 214).

Зі славянофільськими поглядами і думками міг Шевченко познайомити ся і з „Москвитянина“ і в ще більшій мірі з тих острих полемічних статей В. Белінського, які в першій половині 40-их рр. явились на сторінках журналу „Отечественныя Записки“.¹) Основні ідеї московських славянофілів були певно знані і дискутовані в кружку тих освічених людей, що в нього попав Шевченко в Петербурзі, людей, для котрих ніякий новий напрям у літературі чи журналістиці, ніяка нова струя в суспільно-політичній життю Росії не могла бути тайною. Се було можливе тим більше, що Жуковський звязаний був з кружком, до якого належали Гоголь, Пушкин, кн. Вельгорський, А. Ф. Смирнов, що стояли в близьких зносинах до Погодіна, Шевирева, Язикова і Аксакових.²)

Нема ніякого сумніву, що Шевченко відносив ся до старої школи московських славянофілів не без певної прихильности. Що правда, особисто до 1845 р. не був Шевченко знайомий ні з одним визначним московським славянофілом,³) але треба признати, що петербурський кружок приятелів і знайомих поета, в якому перше місце займали Жуковський і Брюлов, здецидовані романтики, значно ближе підходив своїми поглядами до

¹) А. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій, ст. 225.

²) А. Н. Пыпинъ, Характеристики, ст. 359.

³) З Погодіном, Шевиревим, Сергієм, Іваном і Константином Аксаковими, Кошелевим і Хомяковим познайомив ся Шевченко що-йно 1858 р. в переїзді із заслання в Петербург, в Москві. („Дневникъ“, Основа, СПб. 1862, VII, ст. 21). Не був славянофілом, у розуміню московського словянофільства, і О. Бодяньський, хоч як близько стояв до Погодіна. Він, як знаменитий знавець сучасного славянства надто добре знав його дійсне положені і його бажаня „чтобы принимать исключительную и притязательную славянофильскую теорию“ (Н. Василенко: Иосифъ Максимовичъ Бодяньскій и его заслуги для изучения Малороссіи, К. Ст. 1903, XI, ст. 426). К. Гавлічек, що дуже критично дивив ся на російське „славянство“, в котрім було „mnoho křiku málo vlny“, зрозумівши підклад панславянських ідей славянофілів писав: „Jsem totiž vstavu a mám chut' dokázat, že Rusové a mutatis mutandis Poláci nejsou naši bratři, jak je jmenujeme, ale mnohem větší nepřítelé a nebezpečnější naši národnosti než Maďaři a Němci“. Хто хоче вилічити ся зі свого словянофільства, нехай їде до Москви, — писав він; рівночасно високо цінив одного Бодяньського, в котрім найшов більше, ніж сподівав ся (L. Quis, op. cit. ст. 106—114, 138—148, 125—138). На різницю між Бодяньським і московськими славянофілами вказує теж і Драгоманів: „це те, що він був справді славянищик, трудящийся ся, вчений, а не пан краснойбай на славянські теми“ (Громада, II, ст. 518).

словафілів, чим до западників.¹⁾ Сі люди осторонь стояли від Белінського і гуртка западників. В ніяких особистих зносинах не стояв до западників теж і Шевченко, розуміємо до кінця 1845 р.²⁾

Причини прихильности Шевченка до славянофілів належить шукати в двох моментах — у їх відношенню до української літератури і народолюбстві.

Саме тоді, коли Белінський виступив ворожо проти української літератури, а особливо Шевченка,³⁾ московські славянофіли „относились (пока) сочувственно къ малорусской литературѣ, какъ „народной“ и безъ сомнѣнія ставили ее параллельно съ другими народными славянскими литературами, которыя въ то время возрождались“.⁴⁾ В журналах, що стояли ворожо до западників, а більше чи менше близько підходили своїми ідеями до славянофілів, находили захист статі і твори україн. письменників, між ними і самого Шевченка.⁵⁾

Головним жерелом Шевченкової прихильности до московських славянофілів вважаємо їх відношенє до народа. Хоч у тім відношенню була певна доза теорії, неприродности і філософічної романтики,⁶⁾ то всеж таки треба признати, що в тридцятих і сорокових роках таке становище славянофілів

¹⁾ Жуковский при визначній гуманности і філантропії свого характеру остав під зглядом суспільним і політичним консерватистом (А. Н. Пыпинъ: Характеристики, ст. 33). Що до Брюлова, диви ор. cit., ст. 132.

²⁾ „Близько ні до западників, ні до Петрашевців (40 pp.) в Петербурзі Шевченко не стояв“. (М. Драгоманів: Шевченко, українофіли і соціалізм ст. 70).

³⁾ Порівн. статю д. І. Кривецького: Корифеї російської критики і українське письменство, І. В. Г. Белінський, Львів, 1905. Відбитка з „Літератуно Наукового Вістника“, кн. II і IV, 1905, і Пипіна: Бѣлинскій, II, ст. 127, 222, 310.

⁴⁾ А. Н. Пыпинъ: Бѣлинскій, I, 224.

⁵⁾ Для приміру вкажемо: Москвитянинъ, 1841 р. — а в нім оцінка „Ластівки“ Гребінки, написана А. Чужбинським, де автор стає в обороні української літератури перед ворожою критикою, одушевлено відзиваєть ся про поезії Шевченка; статя В. Пассека про Котляревського і Енеїду. Москвитянин, 1844 р. — а в нім критика „Молодика“ Бецького і ляконічна нотатка про „Гамалію“ Шевченка — „Маякъ“, 1842 р., де в „Никита Гайдай“ Шевченка, прихильна критика Шихорського на „Гайдамаки“ Шевченка, а в 1844 р. поема „Безталанний“ або „Тризна“ Шевченка. Часто читає Шевченко „Съверну Пчелу“ (Художникъ, К. Ст. 1887, III, ст. 404).

⁶⁾ А. Н. Пыпинъ: Характеристики, ст. 254.

було заслугою. „Въ нѣкоторыхъ отношеніяхъ было тогда довольно смѣлымъ дѣломъ указывать въ народѣ единственный критеріумъ государственной и общественной жизни; придавать ему такое значеніе, о которомъ не помышляла офіціальная народность; возвышать и превозносить этотъ „черный“ народъ тогда, когда надъ нимъ еще тяготѣло осужденіе государственнаго закона, пренебреженіе барства, чиновничества и почти всего, что стояло надъ низшими классами, когда считалось, что онъ годится только служить рабочей силою и толпой для парадныхъ празнествъ офіціальной жизни“.¹⁾

Вплив школи московських славянофілів на Шевченка був незначний і обмежений на підчеркуване „народности“ в житю, літературі і штуці та ворожого відношеня до Німців²⁾ і переступованя їх культури. Як на відгомін того впливу яб відважив ся вказати в „Посланію“ на отсі місця: „У чужому краю не шукайте, не питайте того, що немає і на небі, а не тільки на чужому полі... В своїй хаті — своя правда і сила і воля“.³⁾ „А ви претесь на чужину шукати доброго добра, добра святого, волі, волі, братерства братнього... Найшли, несли, несли з чужого поля, і в Україну принесли великих слів велику силу тай більш нічого“...⁴⁾

Іронічні вислови про німецьку філософію і науку, як вона явила ся тоді в Росії і на Україні: „Немає пекла ані раю, немає

¹⁾ Idem, ст. 344.

²⁾ Причин сього ворожого настрою треба шукати теж у тій ролі, що її відограв німецький елемент в історії славянських народів, об чім ми говорили вже попередно, а головно в ролі колонізаторів на Україні. В листі до Я. Кухаренка з 1844 р., подаючи проєкт рисунку Головатого, пише Шевченко: „Поміркуйте самі, як це лучче зробить, бо міні й самому дуже хочеть ся кликнути на світ Головатого; на Україну я не надію ся. Там чортма людей; Німці прокляті, більш нічого. В листі з кінця 1844 р. або початку 1845 р. пише Ш—ко до Кухаренка: „Отамане! Як би ти знав, що тут робитця!... Козацтво ожило! Оживуть гетьмани в золотім жупані, прокинуть ся доля, козак заспіва: Нема в краю нашім ні Німців“. (Зоря, Львів, 1895, ст. 88, Л. Н. В. 1899, т. VII, ст. 29—32. „Проклятая нимота що наробила, доброму чоловікови и въ степу тѣсно стало“. (Прогулька съ удовольствіемъ и не безъ морали. К. Ст. 1887, VIII, ст. 592). „Степи мої запродані Жидові, Німоті“ (Розрита могила, Кобзарь, ст. 157); „Уже й Січ їх біснувата Німотою поросла“ (Великий Лях, ст. 232); „А Москаль та Німець і там найдуть хлібець“ (idem, ст. 235); „І на Січі мудрий Німець картопельку садить“ (Посланіє, ст. 266).

³⁾ Кобзарь, Птб. 1908, ст. 262.

⁴⁾ Ibidem.

й Бога, тільки я, та куций Німець узловатий, а більш нічого...“ (Посланіє до мертвих і живих, Кобзарь, ст. 264); „Я не знаю — нехай Німець скаже:... Німець скаже: „Ви Моголи“ — „Моголи, моголи“... Німець скаже: „Ви Славяне“ — „Славяне, Славяне!“ (ibidem). „Колись будем і по своєму глаголать, як Німець покаже, а до того й історію нам нашу роскаже. Отоді ми заходимось. Добре заходились по німецькому показу“ (ibidem, ст. 264—265); „Слава тобі любомудре, Чеху-Славянине, що не дав ти потонути в німецькій пучині нашої правді“ (Єретик, ст. 192).

Для прояснення і правдивого розуміння наведених нами поглядів Шевченка, подамо ще мотто передмови до другого видання „Кобзаря“ 1847 року з А. Грибоєдова:

„Воскреснемъ ли когда отъ чужевластья модъ?
Чтобъ умный добрый нашъ народъ —
Хотя по языку насъ не считалъ за Нѣмцевъ“.¹⁾

Вельми інтересний матеріял, а разом з тим і освітлене поглядів поета подає йогож письмо²⁾ з 20/5 1855 р. до „Николая Осиповича О.“³⁾ Говорячи про Логановського, якому поручено роботи коло московського храму, каже: „Не знаю, учавствуєть ли хоть одинъ иностранецъ въ этихъ работахъ, или К. И. сдержалъ свое слово: онъ когда-то говорилъ покойному моему великому учителю;⁴⁾ что онъ ни одного нѣмца и близко къ храму не допуститъ. Похвальный патріотизмъ и тѣмъ болѣе похвальный, что у насъ свои есть и Прадье, и де-ла-Круа, и де-ла-Рошъ, а о Жакъ и Лядурнеръ и говорить нечего. Но у насъ есть и шишка предпочтенія нѣмцевъ всему отечественному; на-примѣръ старикъ Мельниковъ такъ и умеръ въ забвеніи, построивши единовѣрческую церковъ во имя св. Николая въ Грязной улицѣ; а Сенатъ поручили выстроить какому-то Шуберту, проектъ же Мельникова, великолѣпнѣйшій проектъ, нашли неудобноисполнимымъ. Диво, да и только! — Если случится вамъ быть въ Кіевѣ, обратите вниманіе — что я говорю вниманіе? —

1) Кобзарь, Птб. 1908, ст. 624; Былое, 1906, № 8, августъ.

2) Основа, Птб. 1862, IV, ст. 27, перепечатане із „Москов. Вѣдом.“ 1862, № 45.

3) Осипов.

4) Брюлов.

взгляните на институтъ благородныхъ дѣвиць. Казармы, да еще казармы самыя неуклюжія, а мѣстность самая восхитительная, и такъ безчеловѣчно обезображена, и тоже инжинеромъ. Да и мало ли у насъ на Руси подобныхъ нѣмецкихъ безобразій, а мы уже, слава Богу, не варвары готическихкихъ временъ“.

В повѣсти „Близнецы“¹⁾ стрічаємо ся з такими характеристичними поглядами: „Если хорошенько разсудить, если мы изъ-за презрѣннаго серебряника наругаемся надъ священными преданіями старины, что же изъ насъ тогда будетъ? И выйдетъ какой нибудь Французъ, или, чего Боже сохрани, куцый нѣмецъ, а о типѣ, или, такъ сказать, о фізіономіи національной и помину не будетъ“.

Хоч ми стрічаємо у Шевченка деяку прихильність до старої школи московських славянофілів, прихильність, вповні умотивовану, хоч замітний в поглядах поета, що правда, тільки до одного напряму зведений, вплив славянофілів, то мимо того Шевченко умів віднести ся до їх цілої доктрини вельми критично і заняти як що до славянського питаня взагалі, так що до будучини України спеціально, наскрізь самостійне, а з теоріями московських славянофілів суперечне становище.

Наглядним доказом того становища є те, що хоч Шевченко знав, з якою горячою прихильністю відносять ся до його поезії московські славянофіли,²⁾ хоч високо цїнив Сергія Т. Аксакова,³⁾ то він мимо запросин М. Максимовича до участі в газеті

¹⁾ Кіевская Старина, 1886, X, ст. 199.

²⁾ М. К. Чалый: Жизнь и произведенія, ст. 134.

³⁾ З ним переписував ся (М. К. Чалый, *op. cit.* ст. 118—120 і „Дневникъ“ під датою 13/1 1858, 16/2 1858, Основа СПб. 1862, V, 15, VI, 4), діставав від нього книжки (Дневникъ 3/3 1858, Основа, 1862, VI, 9, і Воспоминанія Т. П. Пассекъ, Русская Старина, 1877, XX, ст. 292), посилав йому свої російські твори до оцінки, при чім аж дрожав на саму думку: „Какъ прийметъ его С. Т. Аксаковъ? Мнѣ ужасно хочется ему нравиться, и только ему... „Странное чувство“ (Дневникъ 14/3 1858, Основа, 1862, VI, 4 і М. К. Чалый, *op. cit.* ст. 118—20). Підчас побуту в Москві, в переїзді з заслання у Петербург, Шевченко мав нагоду особисто познайомити ся з Аксаковом і той день був для нього „радостнѣйшій изъ радостныхъ дней“, а кілька хвиль проведених в товаристві хорого Аксакова зробили поета „счастливецемъ на цѣлый день и навсегда останутся въ кругу... самыхъ свѣтлыхъ воспоминаній“. (Дневникъ 22/3 1858, Основа, 1862, VII, 19). Під датою 24/3 1858 р. пише Ш—ко: „Еще разъ видѣлся съ Сергѣемъ Тимофеевичемъ Аксаковымъ и съ его симпатическимъ семействомъ и еще разъ счастливъ. Очаровательный старецъ“. (Основа, 1862, VII, 20). Під датою 25/3 записав Шевченко: „До 9 часовъ

„Парусь“, що її з кінцем 1858 задумав видавати Аксаковський кружок московських літератів,¹⁾ по проясненню вартости видавництва Кулішем,²⁾ не тільки що сам не взяв у видавництві ніякої активної участі, але дав ще й остру відповідь Максимовичеві.³⁾

В кінці лишаєть ся нам дати відповідь на питанє, чи в українській літературі, яку Шевченко знав основно, словянського питання не порушувано, а коли так, то в якій формі і чи слідний який-небудь вплив того на ідеях Шевченка.

Ми не думаємо подавати ні генези ні історії українського словянофільства, що зазначаєть ся інтересом до словянських, а головно чеської літератури, симпатією до словянства і відчутєм племінного споріднення. Зазначаємо тільки, що осередком того напряму в 40-их рр. був Харків, де завдяки І. Срезневському ширили ся Колярові ідеї словянської взаїмности.

Для нас важна сторона політична славянської ідеї. Ні А. Метлинський, ні А. Корсун, сї два визначні репрезентанти українських харківських славянофілів безпосередної відповіді на форму будучини славянських народів не дають вправді, однак не тяжко дійти до неї посередною дорогою.

У Метлинського поруч сердечних звуків любови для України, української минувшини і рідної української мови, дісонансом звенить струна урядового патріотизму, посуненого до сервілізму. Одинока „дорога“ козацьких нащадків, се „цареві слу-

пробыль я у Аксаковыхъ и съ наслажденіемъ слушалъ мои родныя пѣсни, пѣтыя Надеждой Сергѣевной. Все семейство Аксаковыхъ непритворно сочувствуетъ Малороссіи и ея пѣснямъ и вообще ея поэзіи“. („Дневникъ“, Основа, 1862, VII, ст. 21).

¹⁾ М. К. Чалый, *op. cit.* ст. 135.

²⁾ „Дивую ся — писав Куліш — читаючи ваш лист, тай не надивуюсь: чогоб то мині листи з своїми віршами по сусі під „Парусомъ“?... „Парусь“ у своєму універсалі перелічив усї народности, тільки забув про нашу, бо ми бач дуже однакові, близкіє родичі: як наш батько горів, так їх грів ся!... (М. К. Чалый, *op. cit.* ст. 136).

³⁾ На се відписав Максимович досить характеристично: „А що ти тепер мині написав, то здаєтьця і дивоватися нічого, що я передав тобі просьбу Аксакова: дурний би лоцман був, колиб не забавав і не запрохав такого пловця, як ти, споряжаючи собі нового дуба, чи паруса. А що він не догледів був, задумавши у поруч себе посадити і нас всіх, тоді як треба було спорядити охочу лаву — то не зовсім гарно, та ще ж і не так погано щоб уже і зовсім цуратись доброго чоловіка“... (М. К. Чалый, *op. cit.* ст. 137—38). Як бачимо чистість і ясність національної ідеї була у Шевченка без порівняння висша, ніж у славянофіла Максимовича.

жити, славонокі собі шукати, ворога губити („До Вас“.¹⁾ В поезії „Самотні співці“²⁾ звертаєть ся поет з покликом до польських поетів-емігрантів вернути в Росію, бо:

Є в нас Віра, Цар і Мова,
І чимало в нас Словен,
Все своє в нас... ну, чого вам
Ще шукати в бусурмен?

Край не малий в нас, великий в нас Цар:
Щоб була-ж і пісня голосная!
Скелями-валом вросли-б нам співці!
Були ми Царству вал замість плотини:
Нечисть, як вродить ся в иншій землі,
Не впустив би в край наш із чужини.

Я нарочком подав довший цитат, щоб показати, як сї погляди близько підходять до офіційального ретроградного патріотизму та до народної і релігійної виключности московських славянофілів. Той самий дух віє теж з поезії „Пожар Москви“ переспіву чеської поезії Челяковського „Велика Панахида“.³⁾ Значно далі посунув ся в тому напрямі А. Корсун,⁴⁾ „І я, і ви, — читаємо в збірці „Сніп“ — і усї ми народились і повирастали на Україні. Вона годувала нас діток своїх, — і за те усї ми, скільки нас нї є, кохаємо її мов рідную мати. Та тільки от-що: бачите, вона мати, — стало бить жінка; а жіноче діло звісно: що вона? Жінка тай годї! — Деж таки їй небожечці, хлопотать ся, та доглядати таких хлопцюг, як ми. Так бачите, треба ще нам і батька; бо без батька й маленька сімя не подержить ся... Так, такто: дякуйте Господу милосердному, що Він не зоставив нас сиротами, що він дарував нам Рідного батька, Царя православного. Так бачите: ми не сироти, у нас є няня, є й Батько. А була й нам лиха година!... Та виж таки мабуть чули, як нївечив нас гаспідський Лях із своїм невірним королем: то був собі добрий тато!! — Ні, хлопці, ні: то не був нам рідний батько; бо деж таке видано, щоб у правовірних був батько католик?!...

¹⁾ Др. К. Студинський: Думки і пісні Амврозія Метлинського, Львів, 1897, ст. 36.

²⁾ оп. cit. ст. 49—50.

³⁾ оп. cit. ст. 61.

⁴⁾ Корсун по прочитаню Кобзаря вислав Шевченкови „посланіє“ і увійшов з ним в переписку (Русській Архивъ, 1890, № 11, ст. 207). Поет в листі до Квітки з 28/3 1842 тепло згадує про Корсуна (Русская Старина, 1880, XXVII, ст. 593).

Спасибі Гетьману Хмельницькому, що добре на-
раяв дідам нашим; спасибіж і дідам, що послухали Гетьмана“.¹⁾
Відтак автор подає огляд минувшини славянських народів, їх
упадок, розеднанє, неволю, винародовленє і каже: „Тількіж
Москалі та ми і вимовили собі у Господа щастя,
і теперечки пануємо за царем правовірним“.²⁾

Отже з логічною послідовністю і усі інші Славяни можуть
найти те саме щастє в православній вірі і під панованєм „царя
православного“.

Сеж ідеї зовсім тотожні з ідеями московських славянофілів.

Для яснійшої характеристики харківського кружка україн-
ських письменників і їх поглядів вважаємо не зайвим подати
ще на живих споминах оперту характеристику Артемовського-
Гулака написану Чириковим:³⁾ „Професоръ, ректоръ, педагогъ-
администраторъ — Артемовскій былъ совершеннымъ сыномъ
своего времени, притомъ, такъ сказать, офіціалнымъ сыномъ
отечества. Онъ являлся правительственно-офіціалнымъ вездѣ
— и на лекціяхъ своихъ по русской исторіи, на которыхъ всякій
разъ высказывалъ усвоенные имъ вполнѣ николаевскіе прин-
ципы, самодержавія, православія и народности; онъ гремѣлъ
своимъ ораторскимъ гласомъ говоря о величїи и славѣ Росїи,
что обязана своєю славою этимъ тремъ незыблемымъ столбамъ
нашего отечества“.

Опять схожість поглядів із поглядами московських сля-
нофілів!

І тому, я не міг би ніяким робом згодити ся з твердженням
д. Ол. Грушевського,⁴⁾ будїм: „для політичного славянофіль-
ства, як розуміли його на півночі, ми не находимо на півдні
ніяких симпатій, або співчутя“.

Нї, на жаль, саме навпаки, аж до часу Кирило-методіївського
братства в Києві.

З царєфільським сервілізмом, з урядовим патріотизмом
поруч апотеозованя могучости царя і Росїї, з ідеалізацією навіть
державного ладу при рівночасній ненависти до Наполеона

¹⁾ Александр Корсун: Сніпъ, Харків, 1841, ст. 210—11. — Правопись
змінена.

²⁾ Idem, ст. 212.

³⁾ В. И. Срезневський: Изъ первыхъ лѣтъ научно-литературной дѣя-
тельности И. И. Срезневскаго, Ж. М. Н. Пр. 1898, I, ст. 24.

⁴⁾ Нові матеріали до біографії Костомарова, Записки Укр. Наук. Тов.
в Києві, 1908, кн. I.

і Поляків стрічаємо ся в поезіях Артемовського-Гулака: „До Терешка“ (1832) „Ой час нам, Грицьку, пошануваться“ (1836), „До химерних Пранців“ (1853) і в двох панегіриках в честь російських генералів за їх побіди в р. 1853 над турецькими військами;¹⁾ в творах Квітки-Основяненка: „Добре роби, добре буде“ (1834), „Листи до земляків“ (1839), „1812-й годъ въ провинціи“ (Отеч. Зап. 1843), „Божі діти“ (1840); в Метлинського, крім вказаного, ще в поезії „До Вас“; в Корсуновій „Зрадї“; в Украинских Мелодіях Миколи Маркевича, а саме в поезіях: „Чигиринь“, „Гетьманство“ і „Мѣдний быкъ“; у О. Бодяньського: в „Козацкой пѣсни, уложенной А. Боди-Варвинцемъ, по случаю возстановленія Малороссійскихъ козацкихъ полковъ 6 мая 1831 года“, Москва, 1833, ч. 99.

Ті погляди українських письменників харківської школи не мали ніякого впливу на сформуване політичних ідеалів Шевченка. Вже в „Гайдамаках“ заявив поет, що племінна ненависть йому чужа і що не братовбійча борба його ідеалом, але братерство і згода — а вжеж царєфільський сервілізм підправлений офіційним патріотизмом міг будити у Шевченка хиба почуте крайного омерзіння.

Так стоїмо перед фактом, що ні в славянській ідеї Кольяра, ні в панславянських ідеях польських і московських — вкупі з українськими — славянофілів засадничої основи славянської ідеї Шевченка не находимо.

І московські і польські славянофіли дивили ся на славянське питанє із вузко національного боку, шукали його розвязки в гегемонії свого народу над іншими народами славянськими, підпираючи се право історично-культурними і містичними аргументами. Мимо рівночасного голошеня гуманних і демократичних кличів рівности, любови і братерства славянська польська ідея не дозріла була ще до зрвання з традиційними польськими стремліннями.²⁾ Зі стародержавної точки погляду виходила теж панмосковська централістична ідея московських славянофілів.

¹⁾ Докладно об тім: Др. К. Студинський: Літературні замітки, Львів, 1901.

²⁾ Ор. cit. ст. 84.

³⁾ На сю саме прикмету польської идеології звернув увагу Ал. Попов в листі до Ганки, писанім з кінцем 40-их рр.: „... польская эмиграция и за нею Франция понимает польский вопросъ въ видѣ востановленія старой Польши. Между тѣмъ какъ этотъ вопросъ долженъ растаять въ общемъ славянскомъ вопросѣ. Русскіе не враги полякамъ, какъ племени славян-

Найранші зерна застанови над відношеннями між славянськими народами засівають у душі поета події польського повстання 1830 р., котрих Шевченко був наочним свідком.¹⁾

В 1840 р. починає поет призадумувати ся теж і над відносинами України до Польщі, що тісно вязало ся із тодішньою його літературною творчістю, а власне з поемою „Гайдамаки“ і драмою „Никита Гайдай“. Ідеал відносин між українським і польським народом бачить поет у тім, щоб вони „братали ся“, щоб „могуче плем'я злило ся в одно любовю і братством“, бо за тим промовляє племінне споріднене, сеж „брати“, „діти одної матери“, „діти Славян“.

Ся власне обставина, що поет виходить із кривавих історичних польсько-українських конфліктів, що потребу братського пожиття між тими двома народами аргументує тільки племінним спорідненем, дає нам причину думати, що концепція славянської ідеї в сій фазі розвитку вийшла у Шевченка самостійно і зовсім природно з тої рідкої людяности, з тої високої етики, що в зарані лягла була в основу його психічної організації.

В „Посланію Шафарикови“ поет уважає основою злуки Славян в одну сімю „братство“, се той „огонь добрий“, „світоч

скому, но не могутъ бытьъ друзьями той Польши, которая обливала кровію всю Малороссію и Литву, которая всѣми народными благами жертвовала для выгоды своей аристокраціи“. (Письма къ В. Ганкѣ, ор. cit., ст. 865—66). Подібно пише теж Куліш у статі „Полякамъ объ Украинцахъ: „Ихъ настоящее положеніе внушаетъ намъ участіе; но мы никакъ не поручимся, что съ возвращеніемъ большей свободы не возвратится старій польскій духъ, подъ иными формами. Въ этомъ сильно заподозриваютъ ихъ въ нашихъ глазахъ эти дикія мечты, которыя мы и читаемъ въ польскихъ писаніяхъ, и слышимъ изъ живыхъ польскихъ устъ — мечты о разширеніи Польши по Смоленскъ и Днѣпръ, о предводительствѣ Славянскимъ міромъ, о политическомъ мессіанизмѣ и Богъ знаетъ о чѣмъ еще. Люди, до такой степени не завоевательные, какъ мы, желающіе каждому быть, чѣмъ онъ хочетъ и какъ ему угодно, должны отшатнуться отъ сосѣда, который проситъ развязать ему руки, можетъ быть, съ готовымъ уже планомъ подвернуть подъ себя освободителей“. (Основа, Птб. 1862, II, ст. 77).

¹⁾ „Самъ Шевченко розказывалъ, что онъ былъ въ Варшавѣ въ эпоху возстанія 1830 г.“ (Споминки про Шевченка Н. Костомарова, Кобзарь у Празі, 1876, II, ст. VII). Д. Вовк пише знов осьщо: „Переляканий хлопець заліз на горище й відтила з слухового вікна дививсь на вулицю, на бійку між ляхами й москалями. Як нам розказував один з близькихъ приятелівъ Шевченка, тут йому довелось перший раз задуматись про політичну сторону житя тих двох народів, котрі обидва були ворогами його народови і про котрих він не знав тоді, кому з їх треба симпатизувати“. (Г. Г. Шевченко і його думки про громадське життя, Громада, Женева, 1879, № 4, ст 43).

правди, волі“, що веде з собою і „тиху любов“. Ідеалом поета є „щоб усі Славяне стали добрими братами і синами сонця правди і еретиками отакими, як Констанцький еретик великий: мир мирові подарують і славу во віки!“ — а Гус, по словам Шевченка, став „за евангеліє правди, за темнії люде“. В своїй основі ідея Шевченкова остала таж сама, що і в 1841 р., лиш з тою ріжницею, що поет опирає її на евангельських ідеях святого Письма. Сей зворот зазначив ся вже в поемі „Безталанний“ 1843 р.

Звісно, що Шевченко стикав ся безпосередно з св. Письмом уже змалку і підчас своєї елементарної науки і на службі у дяка Богорського і у попа Григорія Кошиці, з Біблії брав теж за радою Брюлова теми до своїх малюнків. „Тепер у мене на квартирі — жадної книжки опріч Біблії нема“, — пише поет в автобіографічній повісті „Художник“.¹⁾

Однак зовсім на певне можна твердити, що суспільно-політичний інтерес розбудило святе Письмо у Шевченка що-йно під впливом польської еміграційної літератури.

Маємо на думці Міцкевича: „Księgi pielgrzymstwa polskiego“ і „Księgi narodu polskiego od początku świata aż do umęczenia narodu polskiego“, видані в Парижі 1832 р., де між иншим читаємо: „W on czas przyszedł na ziemię syn Boży, Jezus Chrystus, nauczając ludzi, iż wszyscy są bracią rodzoną, dziećmi jednego Boga“²⁾ (ст. 4). „I rzekł nakoniec Chrystus: kto pójdzie za mną zbawion będzie, bo ja jestem Prawdą i Sprawiedliwością“ (ст. 5); ...„i całe chrześcijaństwo miało być wolne, a wszyscy chrześcijanie, jak bracia, równi sobie“ (ст. 7); ...„połączenie i ożenienie Litwy z Polską jest figurą przyszłego połączenia wszystkich ludów chrześcijańskich w imię wiary i wolności“ (ст. 15); ...„naród polski nie umarł, ciało jego leży w grobie, a dusza jego zstąpiła z ziemi, to jest z życia publicznego, do otchłani, to jest do życia domowego ludów cierpiących niewolę w kraju i za krajem, aby widzieć cierpienia ich. A trzeciego dnia dusza wróci do ciała i naród zmartwychwstanie i uwolni wszystkie ludy Europy z niewoli“ (ст. 18).

Значно більший вплив на ідеї Шевченка мало дуже цікаве видавництво п. з. „Polska Chrystusowa, pismo poświęcone zasadom

¹⁾ Порівн. знамениту студію д-ра В. Щурата: Святе письмо в Шевченковій поезії, Львів, 1904, ст. 7—9.

²⁾ Biblioteka powszechna, Złoczów.

spółecznym, wydawane staraniem Ludwika Królikowskiego, Paryż, 1843“.¹⁾

Цілію видавництва була „Polska Chrystusowa, czyli Królewstwo Boże i jego sprawiedliwość na polskiej ziemi, a urządzenie wszystkich stosunków społeczęńskich, według doskonałej Miłości braterskiej, wskazanym do tego przez Ewanielię środkiem“ (I, 7). „Kto więc pragnie dostąpić zbawienia powinien... puścić się śmiało w ślady Chrystusowe i poświęcić się całkowicie dla wprowadzenia Ewanielii w życie społeczęńskie (I, 16), jako najwyższe i jedyne prawo, a tem samem Braterstwo od Chrystusa nakazane, jako najwyższy i powszechny obowiązek“ (II, 429). „Ewanielia wskazuje drogę pewną i nieomylną, przez społeczęńość braterską w Chrystusie do powszechnego zjednoczenia“ (II, 228). „Bez braterstwa niema żadnej Cnoty, czyli usposobienia do oglądania Boga, którego przymiotem jest Prawda“ (II, 230). „Braterstwo i prawda nieodstępnyimi są sobie towarzyszami (II, 274), a niema nic na świecie droższego ani świętszego nad Miłość“ (II, 271). „Przez Braterstwo ewanieliczne stajemy się Synami Bożymi“ (II, 360).

Автор звертав увагу на упадок людства і зубожінє землі через панованє неправди, несправедливости, панованє одного над другим і кличе: „Dość już tej bezczelności do urągania się z Prawdy, — do naigrawania się z uciśnionego po z bójceku Ludu, — do bluźnienia przeciw Chrystusowi ukrzyżowanemu, w obronie i za apostołstwo Braterstwa — i do najzuchwalszego buntu przeciw ludzkości i Bogu! (II, 238).

„Zjadłє antychrysty...“²⁾ wysmiewają, wyszydzają, potępiają i najlєkkomyślniej odrzucają powszechnє braterstwo ewanieliczne... stając niby w obronie prawdziwości dogmatów... rzeczywiście bronią zapamiętale jedynie tego, co nie dopuszcza rozpowszechnienia między ludźmi chrystusowego Braterstwa, — co utwierdza panowanie przemocy, przekupstwa, przywilejów i nieprawości, — co pomaga ciemieżcom do utrzymania w swoim ręku, władzy zabijania Braci“ (II, 249). „Antychryst... rozdrażniony swoją przeciw Prawdzie niemocą ..występuje przeciw Zakonowi

¹⁾ На се видавництво, як і на ряд гадок висловлєних у нїм згідно з гадками Шевченка, звернув менї увагу др. Василь Цурат, за що складаю йому на сїм місці щирю подяку.

²⁾ „Antychryści są wszyscy ciemieżcy ludu, co się nie chcą poddać Zakonowi Miłości braterskiej (I, 152—3). Тут автор не робить ріжницї між властїю духовною і світською.

Bożemu Miłości braterskiej ewanielicznej. I widać w nim chytrość węża pełzającego w pyle podłogi i pochlebstwa, widać w nim lekliwość złodzieja wkradającego się do cudzej komory“ (I, 146).

„Zakon Chrystusów jest Prawdą, Miłość boża — Miłość braterska ewanieliczna, jest jedynym Prawem, władzą i spojem łączącym wszystkich ludzi w jedną bratnią Rodzinę“ (I, 105).

Єдине спасенє для людства, се „сłowo boże“, яке „jest opowiadaniem Prawdy, opowiadaniem Królestwa bożego i jego sprawiedliwości — ciągłym, nieustannym i niezmordowanym pobudzaniem wszystkich do tego, aby na ludzi nie dbali i na osoby żadnego nie mieli względu, a samemu tylko Bogu poddawali się, Jemu sie tylko kłaniali, i Jemu tylko samemu służyli. Podstawą powszechnej jedności wiary, nie może być żadna z panujących dziś religij, ani żadne nauczane przez dzisiejszych księży dogmata... Pierwszym warunkiem jedności wiary, podług Chrystusa, jest wyniszczenie wszelkich przywilejów, czyli obalenie wszelkiego panowania człowieka nad człowiekiem, zastępując je służeniem Bogu, t. j. Królestwem bożem“ (II, 308).

Автор заповідає: „A przecież mamy wyraźną obietnicę i pewność ewanieliczną, że wszystkie Ludy zostaną zjednoczone w jedną bratnią Rodzinę“ (II, 218). „Zapowiedziano nam publicznie i uroczyście — zapowiedziano w obliczu wszystkich Narodów, świadków naszej zbawiennej pokuty, iż stało się przed Bogiem zbawienie wszystkich ludów, a nasamprzód Polski i najwięcej w Europie uciśnionych Ludów sławiańskich“ (I, 125). „Niema Słowiańszczyzny bez Polski niepodległej, całej i dla wszystkich błogiej i swobodnej. Bo jak dziś niema Polski przez oszustwo, grabież i rozbój, tak również niema Słowiańszczyzny bez panowania Prawdy i Sprawiedliwości według Miłości braterskiej, której nam Chrystus zostawił wzór i przykazanie“ (I, 168). „Słowiańszczyzna nowa, to... urządzona we wszystkich swoich sprawach i stosunkach, według Miłości braterskiej ewanielicznej — jest to królestwo boże“ (I, 169). „Niechaj więc zmartwychpowstanie... połączona Duchem bożym, i zrosnięta w jedno Chrystusowe ciało, na wieki błogosławiona i wielka Słowiańszczyzna“ (I, 174).

Ми навели найбільш характеристичні місця з сеї системи науки названого видавництва і гадаємо, що се вистане для

обзнайомлення з тими ідеями, що ними ся ціла наука пронизана і на них основана. Додаємо, що автори послуговувалися головно цитатами із святого Письма, а поодинокі статі чи розділи попереджують епіграфами із святого Письма. Далі побачимо, як остро виступають автори видавництва проти духовної власти, а особливо проти папи, на разі се тільки з конечности зазначаємо.

З польською еміграційною літературою познайомити ся було Шевченкови не тяжко. Знаємо, що поет по викупленю з кріпацтва обертав ся в кружках петербурських літератів і артистів, між котрими чимало було й Поляків.¹⁾ Тісна дружба вязала його з студентом Демським, про котрого в своїй автобіографічній повісти „Художникъ“ відзиваєть ся незвичайно тепло: „Скромный и прекрасно образованный и въ добавокъ бѣдный молодой полякъ. Онъ цѣлый день проводитъ въ аудиторіи, а по вечерамъ занимается со мною французскимъ языкомъ и читаетъ Гиббона“.²⁾

В Петербурзі міг бути Шевченко нераз свідком дискусій, що вели ся в польських кружках на тему тих питань, що їх порушувала еміграційна література, а одним із найважніших було питанє славянське. Воно було живе, пекуче і актуальне, бо з ним вязалось питанє незалежної Польщі. Не без впливу в тому напрямі було і приятелюванє з Демським, котрого взяв Шевченко до себе на квартиру.

Та всеж таки як з огляду на обзнайомленє Шевченка з польською літературою, так і з огляду на пізнанє і поглибленє тих ідей, що лягли в основу суспільно-політичного світогляду Шевченка, приписуємо найбільшу вагу побутові Шевченка на Україні в 1843 р.

Тодіж попав був Шевченко і в товариство українських панів, т. зв. „общество мочемордія“, що на його чолі стояв дідич пирятинського повіту Віктор Закревський.³⁾ З ним то сприятелював ся Шевченко, за що зазнав докору від княжни Варвари Репніної, яка вболіває, що Тарас „злігав ся з такими людьми як Закревський“.⁴⁾

¹⁾ Др. Ол. Колесса: Шевченко і Міцкевич, Зап. Н. Т. ім. Ш—ка, т. III, ст. 38; д-р В. Щурат: З життя і творчости Тараса Шевченка, Львів, 1914 (в статі про „Перші польські голоси про Шевченка“).

²⁾ Київ. Стар. II, ст. 215.

³⁾ Ол. Кониський: Тарас Шевченко, I, ст. 125.

⁴⁾ Ор. cit. ст. 140.

А все таки сей звязок поета з „мочемордами“ мусів мати свої причини і то причини досить поважні, що лежали в поглядах і ідеях тих нещасливих людей. Для Чужбинського був се „тѣсный кружокъ умныхъ и благородныхъ людей, преимущественно гуманныхъ и пользовавшихся всеобщимъ расположениемъ...“, которые не находя ли дѣятельности въ тогдашней средѣ, не успѣвъ ли отрѣшиться отъ юной разгульной жизни, единственнымъ наслаждениемъ находили удовольствие похмѣлья и девизомъ своимъ избрали извѣстную латинскую пословицу „in vino veritas“.¹)

„Мочемордіє“ було консеквентним продуктом того часу, коли пригніченість життя і духа за царя Миколи були доведені до високого ступня і коли дійсне приватній ініціативі в сфері життя громадського не можна було, як кажуть, і носа показати.²)

У тих людей, що подем для опусту своєї енергії вважали п'янство, находив теж і О. Кониський більше гуманности, більшу іскорку демократичного почуття, ніж у багатьох інших українських панів.³) В товаристві тих людей пило ся тоасти, „за щасте новооголошеної французької республіки“, „за славу будучої української республіки“.⁴) В товаристві тих освічених людей міг Шевченко стрінутися з тими ідеями, що голосила їх частина польської еміграційної літератури. Сі видавництва доходили, вправді дорогою нелегальною, але доходили і в Росію, а з огляду на свою нелегальність і новину голошених ідей будили живе зацікавлення, були предметом дискусій. В часі візиту, а найпаче в часі гостювання у Закревського, могли попасти в руки поета і тоді популярні твори Міцкевича і видання парижські, особливо „Polska Chrystusowa“ та „Księgi ludu“.⁵)

¹) Воспоминания о Т. Г. Шевченкѣ, ст. 8.

²) Ол. Кониський, *op. cit.* I, ст. 126.

³) *op. cit.* I, ст. 141.

⁴) Др. В. Щурат: Тоаст за українську республіку, Діло, Львів, 1913, ч. 256, або окремо: З життя і творчости Т. Шевченка, ст. 41—50.

⁵) *Księgi Ludu*, dzieło F. Lamenego, staraniem i nakładem Towarzystwa demokratycznego polskiego na ojczysty język przełożone, Poitiers, 1838. Автор голосить ідею евангельського братерства: „Ludzie, zrodzeni z jednego ojca, jedną tylko wielką rodzinę, słodkim węzłem braterstwa spojona, ustanowić byli powinni“ (ст. 5); ідею „królestwa Boga i królestwa miłości (ст. 15, 17); „prawdziwe społeczeństwo, oparte na przyrodzonej równości, jest w swojej istocie, i rzeczywiście powinno być tylko zorganizowanym braterstwem“ (ст. 66, те саме ст. 82); „Ze świętych zasad równości, wolności, braterstwa, niewzruszenie ustalonych, wyplynie organizacja społeczna“ (ст. 91); „Ewangiela

Із інтересної записки Чужбинського довідуємо ся, що Шевченко „ізъ иностранныхъ языковъ зналъ одинъ лишъ польскій и перечиталъ на немъ много сочиненій. Какъ нарочно въ то время я самъ прилежно занимался польскою литературою и у меня собралось довольно книгъ и журналовъ. Въ ненастную погоду Шевченко не встаєть бывало съ постели, лежить и читаєть. Онъ не любилъ Поляковъ, но къ Мицкевичу чувствовалъ какое-то особенное влеченіе“.¹⁾ Вплив лектури творів Мицкевича виразний у „Сні“, написанім 8/7 1844 р.

Тіж самі ідеї, що в польських вказаних видавництвах, однак у приложеню до України голосила популярна брошура знана під назвами: „Книга бытія украинскаго народа“, „Законъ Божій“, „Поднѣстрянка“.²⁾ Ціль брошури, представити філософію історії людства з християнсько-республіканської точки погляду, а ісповідником сеї ідеї являєть ся в історії український народ. В статі між іншими читаємо: „Не має другого Бога, тільки один Бог, що живе високо на небі. Не має другого царя, тільки один цар небесний“. Повстали царі і пани на землі. А Господь змилосердив ся над людьми і прийшов на землю, щоб обявити людям істину і „щоб істина освободила рід чоловічеський з неволі. І злякались тоді лукаві філософи і архиереї і люде імператора римського, що істина воцарить ся на землі, а з істиною буде свобода, а тоді

Chrystusa zamknięta na czas niejaki, zostanie otwartą przed narodami, i wszystkie narody będą się z niej uczyły Prawa, czerpały życie“ (ст. 91); „W dali wieków widać szczęśliwą epokę, w której cały świat stanowić będzie jedną tylko rzecz pospolitą, jednym rządzoną prawem, prawem sprawiedliwości i miłości, równości i braterstwa, przyszłą religię całego rodu ludzkiego, który w Chrystusie powita swego najwyższego i ostatniego prawodawcę (ст. 94). Автор цитує слова св. письма, що „ten z pomiędzy was, który zechce być największym, niechaj służy innym; a ten który zechce być pierwszym pomiędzy wami, niechaj będzie sługą wszystkich“ (ст. 40—49). Тотожність ідей у Мицкевича, вид. „Polska Chrystusowa“ і „Księgi ludu“ очевидна. Генетичний звязок двох останніх видань означений вже в статі д-ра В. Щурата „Культурна ідея в поезії Шевченка“ (Діло, 1914, ч. 59).

¹⁾ Воспоминанія, стор. 12. Куліш згадує теж про лектуру Шевченка: „Ми знали Шевченка тоді, як він написав що-найвищі свої недруковані думи. Не було книжки живої і животворящої, щоб йому в руки попала, та й лежала в його непрочитана“ (Основа, 1862, I, Библиографія, стор. 60). Сей спомин належить віднести до пізнішого часу, однак може він подекуди кинути світло на Шевченка і в 1843 р. Порівн. теж Воспоминанія Т. П. Пассекъ, Русская Старина, 1877, XX, стор. 291).

²⁾ Цитую за К. І. Арабажіном, Шевченко и Мессіянизмъ, 1894 і за В. Семевським, Кирило-Меѳодіевское общество“.

вже не легко буде обдурювати і катувати людей. І ті, що прийняли святу науку, все одно, чи се були пани чи раби, учені чи прості, всі стали братами, рівними, свобідними, правдиво просвіченими і вибрали вони свою старшину і старшина була першими слугами їх... Славянське плем'я, найменший брат у сім'ї Яфета, Бог дав Слав'янам чисту душу і добрі обичаї. Ще до прийняття християнства вони не знали владик і поклонялися ся одному Богови і були рівні, але і в них були свої хиби: розєднане і незгода. За се Бог віддав славянські народи в рабство чужоплемінних. Але до кінця не погнівав ся Бог на славянське плем'я, бо постановив, щоб над ним збуло ся св. письмо: „Камінь, котрим погордили будівничі, став основою будівлі“. Зросли три незалежні славянські держави: Польща, Литва і Московщина. Далі йде мова про козацтво, що основою його ладу було братерство, згадуєть ся, як повставали на Україні братства, щоб успішно вести борбу з єзуїтами. На Україні було братерство, рівність і безкорисність і „незабаром булиб усі на Україні вільні і рівні, не маючи над собою царя і пана, тільки Бога єдиного. І всі кріпко придержували ся „Божого Закона“.... Йде далі мова про війни України з Польщею. Україна, після своїх побід, хотіла знов жити з Польщею по братерськи, але Польща не хотіла покинути свого панства. Пішли роздори і війни. Ні Польща, ні Москва не зрозуміли, що повинні були існувати в союзі три самостійні республіки, і розділили Україну. Так пропало славянство, пропала Україна, розірвали теж скоро Польщу саме тоді, коли хотіла установити в себе давно прийнятую Українцями ідею: свободи, рівности і братерства. Лежить Україна в гробі, але ще жива. „Встане Україна зі своєї могили і знов відозветь ся до братів-Слав'ян, і почують її голос і встане Славянщина і не буде ні князя, ні графа, ні герцега, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні мужика, ні холопа, ні в Великій Росії, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан ні у сербів, ні у болгар. І Україна стане незалежною Річею Посполитою в славянськім союзі. Тоді скажуть всі народи, вказуючи на се місце, де на карті буде нарисована Україна, ото „камень его же небрегоша зиждущіє, — той бысть во главу угла“.

З протоколів слідства, переведеного з Кирило-методіївськими братчиками довідуємо ся, що ся брошура була на

Україні досить розповсюджена. Найдено її в паперах Костомарова, Куліша і Гулака.¹⁾

Чи знана вона була теж і Шевченкови? — Питанє, над яким варто застановити ся.

Костомарів у слідстві 15/4 1847 р. пояснював, що рукопис „Законъ Божій“ напысано было по малороссійски и только часть его была по польски..., що „рукопись составлена поляками“... Онъ утверждалъ, что у него сохранилась только часть этого произведения, что предъ нимъ было предисловіе на польскомъ языкѣ и „нѣчто вродѣ правилъ словянской республиканской федераціи“, что въ первый разъ слышитъ названіе „Законъ Божій“, что давно слышалъ о такомъ сочиненіи на малороссійскомъ языкѣ и хотѣлъ его достать; приписывали его кому-то съ иностранной фамиліей — если не измѣняетъ мнѣ память, де-Бельмену“.²⁾

Далі оповідав Костомарів, що коли дав сей твір читати Гулакови, він сказав, що „оно ему извѣстно“³⁾ і пояснює: „Подлинникъ сочиненія, извѣстнаго мнѣ подъ именемъ „Подністрянка“, а другимъ подъ именемъ „Закона Божія“, писанъ по малороссійски.... Списокъ, съ котораго я переписывалъ, не знаю гдѣ... Кѣмъ сочиненъ подлинникъ, я не знаю,... какъ я не знаю сочинителей многихъ подобныхъ бродячихъ произведений на малороссійскомъ языкѣ“.⁴⁾ На слідстві 7 мая зізнав Костомарів, що „списалъ се давно, сколько помнитъ, взявъ отъ Хмельницкаго, который служилъ въ Кавказскомъ корпусѣ и случайно квартировалъ съ нимъ недолго въ Харьковѣ“.⁵⁾ Із зізнань Костомарова виходить, що рукопис, мабуть під первісною назвою „Подністрянка“ тішив ся широкою популярністю. Важнійше для нас однак се, що Костомарів звязує його з іменем де-Бальмена, як автора, то знов зізнає, що дістав брошуру від Хмельницького, що служив у Кавказькім корпусі. Одно і друге зізнанє веде до особи Якова де-Бальмена, того „друга единого“, „Якова любого“, що поляг на Кавказі і якого памяти присвятив Шевченко поему „Кавказ“, написану 18/11 1845 р.

¹⁾ Ол. Кониський, Тарас Шевченко, I, стор. 234. В паперах Гулака найдено „Закон Божий“ і „Надністрянку“.

²⁾ В. Семевскій, Кирилло-Меѳодіевское Общество, стор. 60.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ В. Семевскій, op. cit. стор. 61.

⁵⁾ Idem, стор. 61—62.

Від ньогож міг поет дістати рукопись „Подністрянки“. В 1843 р. познайомив ся теж Шевченко і з Кулішем¹⁾ та київською молодіжю, що „була глибоко просвічена святим письмом, була високої чистоти духовної, і що апостольство любови до ближнього доходило в ній до ентузіазму. Вдохновляючись чудесами християнської проповіді серед спідленого римського царства, вона завіт Учителя благого: возлюби ближнього твого, як сам себе любиш, виповняла перш усього, як і подобає, на тих, хто має найперше право звати ся нашими ближніми....²⁾ „Учителем київської купки послідувателів проповідника глаголів живота вічного був сам він. Усі бо вони були рівні між себе, і тільки той бував між ними первим, хто бував усім слугою“...³⁾ Так провадили ми — каже Куліш — наше діло, в благодатній тихості, до року 1845-го“.⁴⁾

З поданого нами матеріялу виходить ясно, що в 1843 р. Шевченко попав у сферу ідей св. письма як під впливом лектури, так і особистих зносин. Се факт, який не дасть ся заперечити. Як ся література, що ми про неї згадали, і голошені нею ідеї відбили ся в поодиноких творах Шевченка (Посланіє до мертвих і живих, Кавказ, Неофіти), се може бути предметом окремої студії. Ми обмежимо ся тільки до „Посланія“ і „Єретика“, послуговуючись тільки з конечности паралелями з інших творів.⁵⁾

Шевченко в „Посланію“ Шафарикови кладе братство в основу політичної федерації славянських народів.⁶⁾ Головними прикметами братського ладу є правда і воля,⁷⁾ та тиха

¹⁾ Історичне оповідане, Руска письменність, VI, 6, Львів, стор. 377.

²⁾ Idem, стор. 378.

³⁾ Idem, стор. 379.

⁴⁾ Idem, стор. 380.

⁵⁾ Поминаю теж появу епіграфів із св. письма до поодиноких творів, підчеркнуто лиш те, що перший раз подибуємо її в „Безталаннім“ 1843 р.

⁶⁾ Братство кладе поет в основу політичних відносин між українським, і польським народом („Ляхам“ Кобзарь, стор. 347—8) та бажає мати його підставою суспільного ладу („До мертвих і живих“, стор. 262, 268, Молитви, 548). Подібне в польській літературі,

⁷⁾ Получене поняття „правда і воля“, се улюблений поетом зворот, що повтаряєть ся і в інших поезіях („Великий Лях“ Кобзарь, стор. 233, „Суботів“, стор. 240, „Кавказ“ стор. 256, 257, 258, 545). Подібне в „Законї Бож-ім“: „Тогда послугались же-философы и люди римскаго императора, что истина торжествуєть, а за истиною будетъ свобода, и тогда уже не такъ легко можемо дурачить и мучить людей“. (В. Семевскій, ор. cit. стор. 42). Розумієть ся, що зворот поета „правда і воля“ се ніщо

любов. Славяни мають, по думці поета, стати не тільки добрими братами але і синами сонця правди.¹⁾ Слова: „братство“, братолюбіє“, „правда“, „воля“, „любов“ приходять у Шевченка в тім самім значіню, що його мають у св. Письмі.²⁾ Як глибоко ті евангельські ідеї³⁾ запали в душу поета, як проняли наскрізь його суспільно-політичний світогляд, бачимо з творів поета, починаючи роком 1843, а кінчачи роком 1860.⁴⁾ Під впливом тих ідей дійшов поет до того, що забував і вікову криваву ненависть і історичне насильство і все, що заподіяли вороги України. Костомарів у своїх споминах⁵⁾ писав: „Не смотря на горячую преданность народу, у Шевченка въ бесѣдахъ со мною невидно было той злобы къ утѣснителямъ, ко-

инше, як фраза св. письма: „И уразумѣте истину и истина свободитъ вы“. Пор. „Polska Chrystusowa“, 1843 II, стор. 214.

¹⁾ Сей зворот приходять у поезіях Шевченка частійше: „Пустка“ Кобзарь, стор. 189, „Кавказ“ стор. 260, „До мертвих і живих“ стор. 262. Порівн. „Polska Chrystusowa“ II, стор. 287. В поезіях своїх, починаючи з 1843 р. поет дає волю тузі за „святою правдою на землі“; „Чигирин“ стор. 159, „Сон“ стор. 175, „Кавказ“ стор. 257, „Ой виострю“ стор. 423, „Юродивий“ стор. 547. Поет вірить, що „правда оживе“: Осії гл. XIV стор. 584, „О, люди, люди небораки“ стор. 605. III—ко караєть ся „за правду на світі“, „А. О. Козачковському“ стор. 359; — бажає любити „божу правду“: „Ми в осени таки похожі“ стор. 490; — просить Музи, щоб учила його „неложними устами сказати правду“ („Муза“ стор. 549); — молить Бога, щоб подав йому „любити правду на землі“: „Молитви“ стор. 588. Про Кирило-методіївських братчиків говорить поет: „чи слово правди і любови в степи-вертепи понесли“ стор. 321. Поет у „Неофітах“ взиває: „Молітьєсь Богові одному, молітьєсь правді на землі, а більш на землі нікому не поклонітьєсь! Все брехня: Попи й царі“ (стор. 536).

²⁾ Докази сього найдемо в самих поезіях Шевченка: „За коож Ти розпинав ся Христе, Сине Божий? За нас добрих, чи за слово істини? („Кавказ“ стор. 259); Чернець нехай „святе письмо читає, людей навчає: щоб брат брата не різали та не обкрадали (Ой виострю, стор. 424). Святий Петро „тихим, добрим, кротким словом благослівив ім слово нове: любов, і правду, і добро, і добро найкращее на світі — то братолюбіє“ (Неофіти 532). „Скажи, що правда оживе, натхне, накличе, нажене, не ветхев, не древне слово розтліннее, а слово нове між людьми криком пронесе і люд окрадений спасе од ласки царської“ (Осії, Глава XIV стор. 585).

³⁾ Автор статі в Громаді жевев. (1879, № IV, стор. 72) називає сю ідею гуманною космополітичною ідеєю міжнародного братерства.

⁴⁾ Се потверджує і М. Драгоманів: „Ніщо взагалі окрім біблії не мало такої сили над системою думок Шевченка, як ся „Історія Руссовъ“ (Шевченко, українофіли й соціялізм“, Громада, Женева, 1879 № 4, стор. 147.

⁵⁾ Спомини про Шевченка Н. Костомарова, Кобзарь, Прага, 1876, II, стор. VII—VIII.

торая виражалась въ его произведеніяхъ, напротивъ онъ дышавъ любовью, желаніємъ примиренія всякихъ національнихъ и соціальныхъ недорозум'ній, мечталь о всеобщей свободѣ и братствѣ всѣхъ народо́въ“.

В 1845 році, в році написаня „Посланія“, Шевченко був уже крайнім українським націоналістом. В кружку Українців в Петербурзі в 1844 р. голосить поет сміливі радикально-націоналістичні ідеї.¹⁾ За ним уже такі поезії як „Розрита могила“, „Чигирин“, „Сон“ „Н. В. Гоголю“, а майже рівночасно з „Посланієм“ родили ся в душі поета „Невольник“, „Великий Лях“.

Поет перейшов уже був прикре розчарованє. Історичні ясні ідеали поета померкли, поблїдли. На вид політичного гнету і великої соціальної неправди в поета доконала ся важна душевна еволюція. Поет шукав дороги в будучину, призадумував ся над політичним ідеалом України. Безмежна любов України повела до бажаня бачити її самостійною. Польська політична еміграційна література, „Закон Божий“, і товаришуванє з людьми освіченими, гуманними, що з заграниці привезли вільніші європейські думки та твори заграничних письменників,²⁾ показали Шевченкови дорогу до здійсненя його високо політичного ідеалу української республіки.³⁾ Колишній, чистим гуманним почутєм подиктований політичний ідеал братньої згоди між славянськими народами найшов своє оправданє і основу в ідеях св. письма. Євангельське братство, правда і воля стануть основою нової, великої, вольної сімі української.⁴⁾ Ті самі ідеї — а не старі історичні ідеали — мають стати основою зєдиненя Славян в одну сімю. Се й єсть те „море славянськеє нове, вольне“.⁵⁾ В славянській федерації, основаній на християнсько-республіканських засадах настане правда, воля і любов, Славяни стануть добрими братами і синами сонця-правди, инакше божими синами,⁶⁾ що їх обовязком буде теж і стати „за євангеліє правди“ по приміру Гуса.

¹⁾ В. Семевскій, *op. cit.* стор. 110.

²⁾ Др. Колесса, *op. cit.* стор. 100.

³⁾ Можливе, що в домі Репніних міг почути Ш—ко про ідеал славянської вільної федерації „Обществ-а Соединенныхъ Славянъ в Київі“, якого одним із почесних членів був рідний брат кн. Н. Г. Репніна декабрист С. С. Волконскій (В. Семевскій, *op. cit.* стор. 99)..

⁴⁾ Порівн. „Заповіт“, Кобзарь, стор. 284.

⁵⁾ Посланіє Шафарикови, Кобзарь, стор. 192—193.

⁶⁾ Поясненє подає нам „Кавказ“: „Ми віруєм Твоїй силі і Слово живому: встане правда, встане воля і Тобі одному поклонять ся всі язики

Так на мою думку належить розуміти генезу і змісл славянської ідеї Шевченка. І цікаво, що великий український поет зовсім природно, індуктивною дорогою від українського радикального націоналізму дійшов до широкої ідеї славянської республіканської федерації тоді, коли той самий великий ідеал складав ся і в душі другого великого Українця Костомарова та від наукової теорії довів його до практичного українського народолюбства.¹⁾

При сій нагоді бажав би я звернути увагу на один вельми важний, а в розслідах над розвитком ідей Шевченка часто повторюваний погляд, а саме, що славянська ідея Шевченка повстала під ідейним впливом Кирило-методіївського Братства, а головню Костомарова, що поет тільки присвоїв собі славянські ідеї братства.

Жерелом сього погляду є вислів у статі „Жизнь П. Куліша“, написаній самим же Кулішем,²⁾ що те, що братчики „проміж

во віки і віки“ (Кобзарь, ст. 257). В поезії „Ляхам“ поет звертаєть ся до Бр. Залеського зі словами: „Подай же руку козакові і серце чисте е подай! І знову іменем Христовим ми оновим наш тихий рай“ (ст. 348). Чистість серця потрібна до братських відносин. Се приходить і в інших поезіях (пор. „Молитви“ ст. 587, 588), а особливо сильно підчеркуєть ся у вид. „Polska Chrystusowa“, II, стор. 219, 222, 302, 303, 381, 396—7.

¹⁾ Дещо відмінне об тім гл. „Громада“, 1879, № IV, ст. 48.

²⁾ Львівська „Правда“, 1868, № 2—4, стор. 22—28. За Кулішем повторив се А. Пипін у статі: „Панславизмъ въ прошломъ и настоящемъ“ В. Е. 1878, т. V, Октябрь, ст. 759. — М. Драгоманів пише: „Раз-по-раз вони (себто кївські братчики) сходились і вели широкі розмови про всю Славянщину. Оттоді ж то Шевченко понаписував високі свої твори: „До мертвих і живих“, „Шафарикові“ й інші“ (Шевченко, Українофіли й соціялізм, Громада, 1879, № 4, ст. 229). В иншій місці: „Шевченко через Костомарова зробив ся щирим панславистом“ (Idem, ст. 47). — „Дальнѣйшее усвоение Шевченкомъ идеи Кирилло-методіевскаго братства съ его всеславянскимъ демократичнымъ федерализмомъ еще болѣе развили въ украинскомъ поэтѣ этотъ истинно-гуманный взглядъ на польско-украинскія отношенія“ (М. Т.—овъ, Письма Т. Г. Шевченка къ Бр. Залескому, Кіев. Стар. 1883, I, ст. 164). — Н. І. Петров: „То, что говорилось въ кружкѣ теоретически, Шевченко выражалъ поэтическими образами (его замѣчательныя пьесы: „До мертвих і живих“, „Шафарикові“ и др.)“ (Очерки истории украинской литературы XIX стол., Кіевъ, 1884, стор. 234. „Въ это время Т. Г. Шевченко познакомился съ Н. И. Костомаровымъ и увлекся его идеею о славянскомъ общеніи и единеніи въ духъ мира и любви“ (Idem, ст. 316). — Омелян Огоновський: „Високі ідеї товариства Кирило-Методієвскаго висказував відтак Шевченко в найкрасших своїх поетичних творах, осо-

собою науковим способом говорили, то він виповідав поетичними образами, і з одного сього розумно, яким високим духом київська громадка дихала“. Як переконуємо ся, віра в слова Куліша не дала навіть історикам новітніх літератур приглянутись сьому питанню критично, мимо того, що знана була їм дата написання тих саме творів, що їх приписуєть ся впливови Кирило-методіївського Братства і Костомарова, тай було доволі матеріялу правдивість слів Куліша провірити. Розумієть ся, якого-небудь закиду тим вельми заслуженим мужам ми й не думаємо робити, а тільки бажаємо виказати віродостойність слів Куліша, бо ся як раз обставина, чи Шевченко знав ся з Кулішем, а головно з Костомаровом, перед написанем „Послання Шафарикові“, рішає про стійність висказаних нами попередно поглядів.

П. Куліш у своїм „Історичнім оповіданю“ оповідає:

„Рік 1847-ий становить епоху в житні України, прозваної Малоросією. Сим нещасливим роком розпочинаєть-ся період гонення нашого рідного слова в нашім ріднім краї.

„Ще годів за три чи за чотири до сїєї сумної епохи українська пісня і неписана словесність народу українського натхнули молоді уми в Києві спасенною думкою — видвинути свою націю з темряви, котра не давала духовним силам її піднятись із занепаду, а тим самим нівечила і її добробут.

„Серед сїєї благодатної молодіжи зявив ся Шевченко...“¹⁾ Серед сїєї молодіжи „виникла думка — проповідати серед просвічених панів українських визволення народу з крпацтва дорогою просвіти, разом і християнської і наукової...“ „Не було між нами ніякого писаного статута, договору або хоть конспекта нашої спасенної роботи. Девізом нашого проповідування стало ся: „Буваймо невломимі, як воздух“.

близож в „Посланію землякам“ і в поемі „Іван Гус“ (Історія літератури рускої, Львів, 1889, ч. II, 2, ст. 479). „Колиж Микола Костомарів засновав політичне товариство св. Кирила і Методія, то поет став головним речником високих ідей того славянофільського кружка. Саме тоді написав він поему „Іван Гус“ (ор. cit. ст. 545—6). — Іван Франко: „Впливови кружка „Кирило-Методієвого братства“ можна приписати поеми „Послання до живих і мертвих“ та „Гус“ із посвятою Шафаріку, в якій у перве і найкраще сформуловано ідею славянської федерації“. (Нарис історії Української літератури, Львів, 1910, стор. 110).

¹⁾ Руска письменність, VI, 6, стор. 377.

„Так провадили ми наше діло в благодатній тихості, до року 1845-го. В осени 1845-го року я розлучивсь із київськими апостолами народньої свободи і переїхав на службу в столицю“.¹⁾

„На мою біду довідався я, або лучче сказати догадався із кореспонденції, що моє київське браттє щось komponує собі инше, ширше і небезпечнійше од нашої первохристиянської коммуні“.²⁾

Із сих споминів Куліша виходить, що початки гуртованя київської молодіжи припадали би на рік 1844, найдалі 1843.

Виринає само собою питанє, коли серед сієї молодіжи міг заявити ся Шевченко? — Не улягає ніякому сумнівови, що се стало ся в часі пробуваня Куліша в Києві. Куліш проживає в Києві від 20 грудня 1841 р. до 3 липня 1843 р., коли вислано його у київську губернію для огляду архивів при правительственных урядах і монастирях. Від 20 жовтня 1843 р. остає знов учителем у Києві до 13 липня 1844 р., коли вислано його на археологічну екскурзію в київську губернію. В 1845 р., 31 серпня переведено Куліша в гімназію в Рівне, а 25 грудня у Петербург.

Шевченко заявив у слідстві ось що: „Сь Кулѣшемъ я познакомился въ Кіевѣ въ 1842 году, весною, во время отлучки моей изъ Академіи и не видѣлся съ нимъ до декабря 1846 года въ Кіевѣ;³⁾ переписки съ нимъ не имѣлъ, кромѣ письма, въ которомъ онъ мнѣ совѣтуєть поправить нѣкоторыя мѣста въ моихъ печатныхъ сочиненіяхъ.“⁴⁾

На нашу думку, Шевченко очевидно помилив ся, кладучи час познайомленя з Кулішем на 1842 рік весною. Подорож свою задумав Тарас певне ще року 1842,⁵⁾ але виїхав що-їно 1843 р., бо ще в січні 1843 р. маємо письмо Шевченка до Грицька Тарновського, датоване в Петербурзі.⁶⁾ Затєж належить прийняти за вірне признанє Шевченка, що не бачив ся з Кулішем до грудня 1846 р. Рік 1844 провів поет майже

¹⁾ Idem, ст. 379—380.

²⁾ Idem, ст. 381.

³⁾ О. Кониський нотує, буцім то Шевченко в слідстві „не повідав, де саме він спізнав ся з Кулішем“ (Т. III—ко Грушівський, I, ст. 152, прим. 4).

⁴⁾ Допросъ Т. Г. Шевченка (Изъ рукописныхъ замѣтокъ Н. А. Ригельмана) Киев. Стар. 1902, II, ст. 184. Къ біографіи Т. Г. Шевченка, Былое, 1906, августъ, ст. 8.

⁵⁾ О. Кониський, op. cit. I, ст. 121.

⁶⁾ Основа, 1862, V.

виключно в Петербурзі з виїмкою короткого побуту на Україні між 13 листопада і 30 грудня, бо поезія „Чого мені тяжко“ датована 1844, 13 XI. Петербург, „Пустка“ 1844, 13 XII Київ,¹⁾ а вже „Н. В. Гоголю“ 1844 30 XII Петербург. Куліш у тім часі, бо від 13 липня є на археологічній екскурзі. На се, що Шевченко не міг справді бачити ся з Кулішем 1844 р., я бачу доказ ще й у тім, що 31 грудня с. р. Куліш відносить ся до поета з запросинами до участі в задуманих „Запискахъ объ Южной Россіи и о Славянахъ“,²⁾ подаючи йому що-йно сей плян до відома, а певно був би того не потребував писати, колиб був з кінцем листопада або у грудні з ним бачив ся.

В 1845 р. бачимо Куліша на археологічній екскурзі, відтак у Рівні і Петербурзі. З листу Куліша до М. В. Юзефовича з 25/12 1845 з Петербурга можна здогадувати ся, що Куліш про виїзд Шевченка з Петербурга не знав, коли розчарований писав: „Здѣсь нѣтъ Шевченка, который бы повель меня къ земляку нашему Григоровичу и показаль мнѣ картину Брюлова“.³⁾

На основі тих дат час познайомлення Шевченка з Кулішем належить покласти на рік 1843,⁴⁾ з котрого маємо теж і письмо Куліша до Шевченка, датоване 20/10 1843,⁵⁾ в якому зазначено, що Куліш писав уже до поета двічі.

На той самий рік припадають, по моїй думці, початки організації київської молодіжи і поява серед неї Шевченка.

Куліш зазначає виразно, що геть аж по його відїзді в Петербург догадавсь із кореспонденції, що гурток київської молодіжи komponує собі щось инше, ширше і небезпечнїше від „первохристїянської коммуні“. Значить ся, мусїла зайти засаднича зміна в якості і ширині програми. Ся зміна лежить, на нашу думку в тім, що під впливом Костомарова київські братчики увійшли на дорогу політичної роботи по програмі федерації славянських народів і самостійної України. До того часу які-небудь розговори на тему всеславянського демокра-

¹⁾ На тій основі належить відкинути твердженє О. Кониського: „Далї відомо нам, що під кінець листопада р. 1844 Шевченко був вже в столиці“ (op. cit. I, ст. 143).

²⁾ Киевская Старина, 1900, X, стор. 304—5.

³⁾ Киев. Стар. 1899, LXIV, ст. 207.

⁴⁾ В тому напрямі належить справити „Хронїку“ О. Кониського, I, ст. 152.

⁵⁾ Киев. Стар., 1900, IX, ст. 302.

тичного федералізму ми виключаємо. З огляду на се ні поява Шевченка серед київських братчиків, ні знайомість із Кулішем¹⁾ не могли дати теоретичної основи тим думкам і ідеям, що їх Шевченко поетичними образами вивів у „Посланію“ Шафарикова.

Далеко важнійше для нас питанє про час познайомлення Костомарова з Шевченком. Для рішеня сього питання важні для нас у першій мірі признаня самого Костомарова і Шевченка.

В статі „О двух малярях“ каже Костомарів: „...сь Тарасомъ Григоровичемъ я познакомился въ Кіевѣ 1845 году“.²⁾ В своїм письмі до редактора В. І. Семевського, датованім „9 декабря 1879 года“, говорить Костомарів про свою першу знайомість із Шевченком ось що: „Познакомился я съ Тарасомъ Григорьевичемъ въ Кіевѣ 1846 году. До того я зналъ о немъ какъ о поэтѣ, чрезвычайно цѣнилъ его талантъ, но никогда не видалъ въ глаза. Весною 1846 года жилъ я въ Кіевѣ на Крещатикѣ, на углу Бессарабской площади, въ домѣ Сухоставскаго; напротивъ моей квартиры, на другой линіи Крещатика, былъ трактиръ съ нумерами, а въ одномъ изъ этихъ нумеровъ появился тогда Шевченко; незадолго до того перебрался онъ изъ Петербурга въ Малороссію, зимою гостилъ гдѣ-то у помѣщиковъ Черниговской и Полтавской губерній, а наконецъ поселился въ Кіевѣ. Около мѣсяца я зналъ, что напротивъ меня живетъ знаменитый украинскій поэтъ, но случая не представлялось съ нимъ встрѣтиться, а я былъ слишкомъ занятъ, дорожилъ временемъ и день ото дня откладывалъ начало знакомства съ нимъ. Въ апрѣлѣ, послѣ Пасхи, не помню теперъ кто изъ моихъ знакомыхъ явился ко мнѣ съ Тарасомъ Григоровичемъ“.³⁾

¹⁾ Крім письма до Шевченка з 31/12 1844, в якому Куліш пише: „Въ Харьковѣ предположено издавать Записки объ Южной Россіи и о Славянахъ. Издатели Костомаровъ (онъ-же и Іеремія Галка), Кулишъ, Метлинскій (онъ-же и Могила) и Срезневскій. Тамъ будутъ помѣщаться, кромѣ статей ученаго содержания, и статьи въ прозѣ и стихахъ по малороссійски. Если Вы имѣете чтонебудь новое, просимъ до гурту. Неизвѣстно, сколько издадимъ въ годъ книжекъ. Ваше имя поставили въ числѣ издателей на заглавномъ листкѣ“ (К. Ст. 1900, IX, ст. 304—5), ми не маємо доказів, щоб Куліш до 1845 р. славянським питанем близше займав ся.

²⁾ Основа, 1862, IV, ст. 48.

³⁾ Письмо Н. И. Костомарова къ изд.-редактору Русской Старины М. И. Семевскому, „Русская Старина“, 1880, т. XXVII, ст. 597—610.

В своїй „Автобіографії“ каже Костомарів: „1-го февраля 1846 года мать моя приѣхала въ Кіевъ и съ этихъ поръ начался для меня иной родъ домашней обстановки. Вмѣстѣ съ матушкой я поселился на Крещатикѣ, въ домѣ Сухоставской. Черезъ нѣсколько домовъ, на противоположной сторонѣ, въ той самой гостинницѣ, куда я прибылъ на праздникъ Рождества, по возвращеніи съ продажи моего имѣнія, квартировала Тарасъ Григорьевичъ Шевченко, приѣхавшій тогда изъ Петербурга въ Малороссію съ намѣреніемъ приютиться здѣсь и найти себѣ должность. Узнавши о немъ, я познакомился съ нимъ и съ перваго же раза сблизился“.¹⁾

На рік 1846 по приїзді матери кладе Костомарів першу знайомість із Шевченком в „Автобіографії Николая Ивановича Костомарова“, подиктованій Н. А. Білозерській.²⁾ В статі: „П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность“ пише Костомарів: „Дѣйствительно, Кулишъ и Шевченко не были участниками разговоровъ происходившихъ въ генварѣ 1846 года; Кулишъ находился тогда въ Петербургѣ, а съ Шевченкомъ я еще не былъ лично знакомъ“.³⁾

У своїх споминках, писаних 5/2 1875 р. подав Костомарів звістку: „Съ Шевченкомъ лично познакомился я въ Маѣ 1846 года въ Кіевѣ и видался съ нимъ до Генваря 1847 г., когда онъ выѣхалъ въ Черниговскую губернію къ своимъ знакомымъ“.⁴⁾

Із зібраного нами матеріялу виходить, що Костомарів свою першу знайомість із Шевченком кладе на рік 1846, а раз тільки на рік 1845. За 1846 роком промовляє ся обставина, що зимою мав гостювати поет у панів на Україні. Се було можливе тільки в 1845 р., бо цілу майже зиму 1844 р., пробув поет у Петербурзі.

Блише означає Костомарів час знайомости ріжно: „весною, в цвітні після великоднихъ свят“, в „маї“; на весну вказувало би теж лучене сеї знайомости з приїздомъ матери Костомарова в лютім і ся обставина, що в січні Костомарів не був ще з Шевченком особисто знайомий. Місцемъ знайомости виходить згідно Київ.

¹⁾ Автобіографія, Литературное наследіе. СПб. 1890, ст. 46.

²⁾ Русская Мысль, 1885, кн. IV, ст. 211.

³⁾ Кіевская Старина, 1883, I, ст. 230.

⁴⁾ Кобзарь, Прага, 1876, т. II, ст. VI,

В слідстві 21/4 1847 р. зізнав Шевченко про свою знайомість із Костомаровом ось що: „Съ Костомаровымъ я познакомился въ прошедшемъ году въ Києвъ весною; на лѣто онъ уѣзжалъ въ Одессу лечиться, въ Августъ мѣсяцъ онъ возвратился въ Києвъ, и я съ нимъ не видѣлся до декабря мѣсяця, потому что я ѣздилъ по порученію комисіи для срисованія Почаевской лавры; а 9-го Января текущаго года я опять отлучился изъ Києва и послѣ того я съ нимъ не видѣлся, переписки съ нимъ не имѣлъ, кромѣ одного письма“.¹⁾

На тій основі твердимо з цілою певністю, що Шевченко познайомив ся з Костомаровом у 1846 році весною в Києві.²⁾ Ближше можна означити той час кінцем цвітня або початком мая, бо до цвітня проживав Шевченко на лівобережі.³⁾

З огляду на се всякі думки про те, щоби на сформоване славянської ідеї Шевченка мав вплив Костомарів, чи Кирило-методіївське Брацтво, вважаємо хибними. Сей наш погляд піддержує ще одна обставина.

Костомарів у своїм письмі до Семевського пише: „Въ то время всю мою душу занимала идея славянской взаимности, общенія духовнаго народовъ славянскаго племени, и когда я навелъ разговоръ съ нимъ на этотъ вопросъ, то услыхалъ отъ него самое восторженное сочувствіе и это болѣе всего сблизило меня съ Тарасомъ Григорьевичемъ“.⁴⁾

В иншім місці пише Костомарів, що „Шевченко, познакомившись со мною, относился къ идеѣ о славянской взаимности съ поэтическимъ восторгомъ“.⁵⁾

Як розумів сю славянську взаїмність Костомарів, на те дає відповідь програма Кирило-методіївського Братства

¹⁾ Допросъ Т. Г. Шевченка въ 1847 г., Киев. Стар. 1902, II, ст. 184. Къ біографіи Т. Г. Шевченка, Былое, 1906, августъ, ст. 8.

²⁾ Ізза того вважаємо похибними твердження Кониського, *op. cit.* I, стор. 187, що до початку осені 1845 р. „треба реєструвати першу очевидисту знаємість Костомарова з Шевченком“, або: „І так, признаючи певним фактом, що перша очевидиста знаємість Шевченка з Костомаровом стала ся з початку осені р. 1845, певнійш за все у вересні, — не можна не признати певним і того, що познавмив їх Куліш“ — як і злучену з тим аргументацію, ст. 184—7.

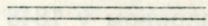
³⁾ О. Кониський, *op. cit.* I, ст. 187.

⁴⁾ Письмо къ редактору, *op. cit.* стор. 598.

⁵⁾ П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность, *op. cit.*, ст. 230.

B-127

і слова його провідника: „Взаимность славянскихъ народо-
въ нашемъ воображеніи не огранычивалась уже сфе-
рою науки и поезій, но стала представляться въ образахъ,
въ которыхъ, какъ намъ казалось, она должна была во-
плотиться для будущей исторіи. Мимо нашей воли
стала намъ представляться федеративный строй, какъ
счастливое теченіе общественной жизни славян-
скихъ націй“.)



1) Автобіографія, Литературное наслѣдіе, ст. 61.

2002

517 949

B 127

1

1996

1996